

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Læs nyhederne på vejen

Læs nyhederne mens de stadig er nyheder. Om morgenen på vej til arbejde for eksempel. Så kan du jo gå mere i dybden, når du kører hjem igen. Tager du toget, kan du altid følge med. Selvom det går stærkt.

I toget er tiden din egen

DSB

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Kenno Pedersen og Lars Bjørn Madsen

1999

Fireoghalvtredsindstyvende årgang

Nordisk Forlag
Helsingør

INDHOLD

Parforcejagten i Nordsjælland 1660-1777 - side 5
Af Lars Toksvig

Claythorpe. Et af Helsingørs landsteder - side 11
Af Kjeld Damgaard

Charles Fenwick - side 17
Af Ulla Larsen

Mit Hellebæk - side 22
Af Erik Trolle

En barndom i Laugø Huse - side 28
Af S.A. Rasmussen

Hyllingebjerg i Liseleje - side 33
Af Nils Frederiksen

Barselsgildet.
To kvindeskæbner for 140 år siden. Fra Helsingø - side 39
Af Steen Bernichow

En Dukkehistorie - side 44
Af Lone Hvass

Et særegent besøg på Aalsgaarde Badehotel - side 46
Af Jens Uldum

Nordisk Forlag
Støberivej 9
3000 Helsingør
Telefon 49 22 25 00
Eftertryk af artikler i
Folk og minder fra Nordsjælland
er kun tilladt i uddrag og med
kildeangivelse.
Papir: Profimago
Sats: Nofo Print
Repro: Nofo Print
Tryk: Nofo Print
Omslagskachering: Uttenthal A/S
ISBN: 87-88245-62-4

Omslaget:

Esrum Sø, på bagsiden Nødebo. Maleriet er fra 1700-tallet og kunstneren er ukendt. Den isnende stemning leder tankerne hen på Brueghel-slægten, og maleren må være hollandsk. Han har dels lavet en skitse af landskabet og dels af kirken og bygningerne. Og så lavet maleriet hjemme ved kakkelovnen. Den kunstneriske frihed var stor på det tidspunkt, og Nødebo er på det nærmeste drejet en kvart omgang. Men bygninger og markskel passer med en tegning fra 1810, så det er Nødebo. Yderst til højre ser vi formentlig en parafrase af Eremitagen i Fredensborg Slotspark, der blev bygget i 1722 og revet ned små 50 år senere. At man dengang ernærede sig ved blandt andet jagt i den omkransede Gribskov fremgår tydeligt. Privateje.

Parforcejagten i Nordsjælland 1660-1777

Af Lars Toksvig

Flere steder i de nordsjællandske skove finder vi nogle gevaldige vejkryds, hvor op til 8 snorlige skovveje spreder sig ud i alle retninger. Det er synlige minder om dengang, da skovene blev benyttet til de kongelige parforcejagter. Statsskovrider Lars Toksvig fortæller her om baggrunden for disse vejes anlæggelse.

Baggrund

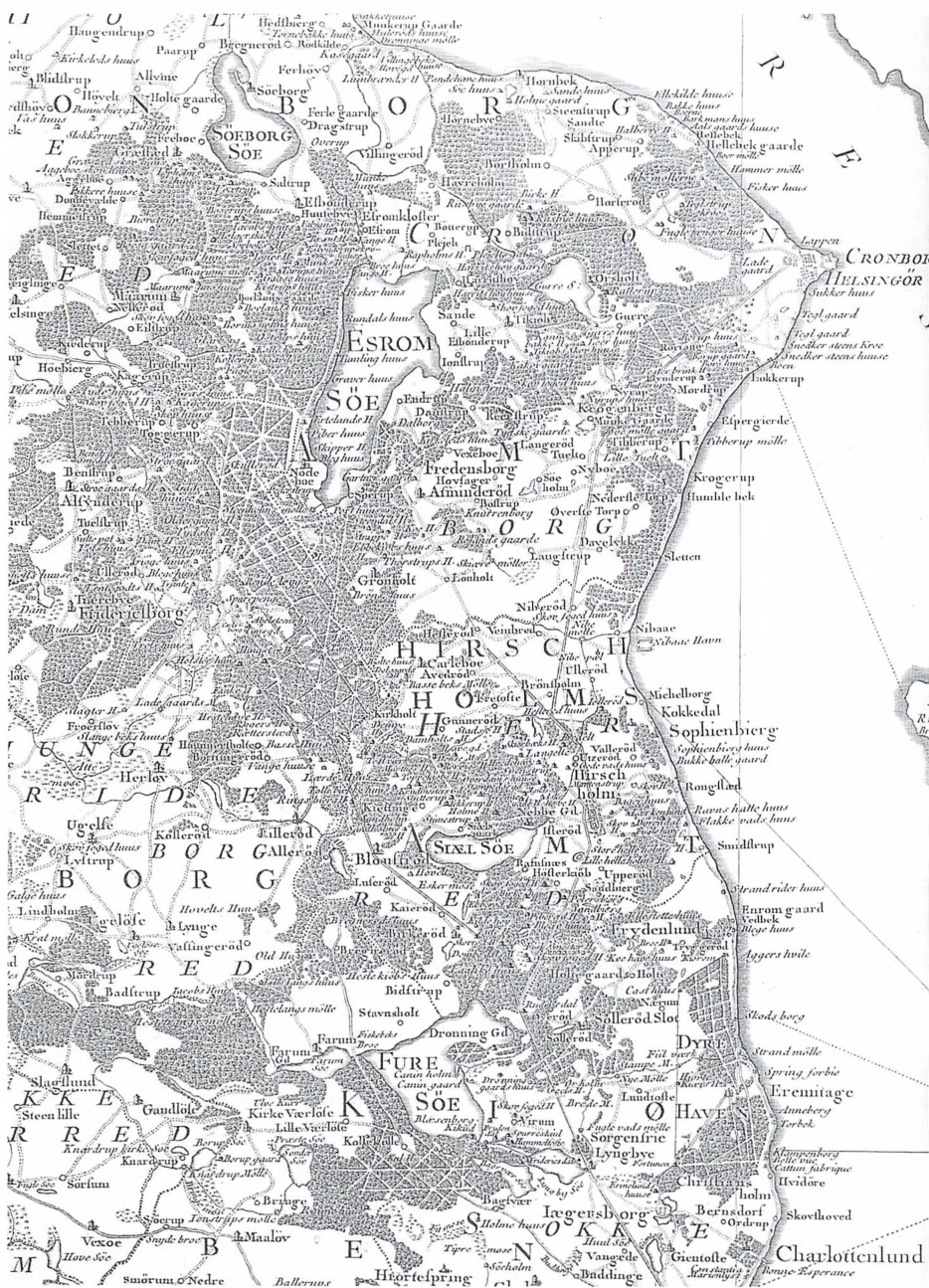
Betragter man Videnskabernes Selskabs kort over Nordsjælland fra 1768, vil man bemærke, at skovene gennemskæres af rette linier, som krydser hinanden tilsyneladende efter et forudbestemt mønster. Linierne er udsigtslinier, hugget igennem skoven, hvorpå er anlagt veje til brug ved parforcejagten, som beskrives nærmere i det følgende.

Parforcejagten (fra fransk: *la chasse parforce*) blev indført til Danmark allerede i den sidste del af Frederik III's regerings tid, men det var først efter den jagtglade Christian V's tronbestigelse, at udviklingen tog fart.

Som kronprins havde Christian V i 1662-1663 været i Frankrig ved Louis XIV's hof for at lære hvordan en enevoldskonge skulle føre sig. Han havde også lært Parforcejagten at kende og var opsat på at udvide brugen af denne form for forfølgelsesjagt i Danmark.

Parforce betyder ordret »ved magt«, og det hentyder til, at den der dræber dyret har besejret det, fordi dyret er totalt udmattet og forsvarsløst. Efter nutidige begreber har parforcejagt intet med jagt at gøre. I dag står jægeren jo stille på post ved klapjagt eller på træk i håb om, at vildtet kommer til ham, eller forsøger så lydløst som muligt at pürsche sig ind på det. Men i gamle dage var den egentlige jagt forfølgelse og kendes også fra falke- og myn-dejagt.

Parforce-jagtvejene fremtræder tydeligt på Videnskabernes Selskabs kort fra 1768. De to mest fuldkomne stjernevejssystemer ses vest og syd for Esrum Sø i Gribskov og i Store Dyrehave. I Hareskoven syd for Furesø ses et jagtvejssystem, der domineres af 2 parallelle øst-vest gående hovedveje. I Dyrehaven ved Øresund er jagtvejene parallelle. Stjernevejssystemet ved Fredensborg øst for Esrum Sø var i 1768 en del af Fredensborg Slots haveanlæg, men oprindeligt er vejene anlagt som parforcejagtveje.

Forfølgelsen var det spændende, og når den som i parforcejagten blev forenet med lidt strategi og et »show«, når dyret tilsidst blev indhentet og nærmest i et tableau blev givet nådestødet af enevoldsherskeren, så kan man måske forstå, hvorfor man i gamle dage med så stort opbud og med så store omkostninger holdt parforcejagter.

Parforcejagten var den sidste jagtform, der foregik med blankvåben, og det regnedes for særligt fint, efter at skydevåben var indført. Jagtvejene blev bygget for at hoffets herrer og damer, og gæster i øvrigt, hurtigt til vogns eller til hest kunne nå ud til det sted, hvor dyret var segnet.

Umiddelbart efter Frederik III's død i 1670 udvidede Christian V det påbegyndte anlæg af Jægersborg Dyrehave til også at omfatte det nuværende Jægersborg Hegn, vistnok af hensyn til parforcejagten, som krævede et betydeligt areal. Senere fulgte anlæg af storstilede jagtvejsystemer både i Jægersborg Dyrehave og i dele af Kongens skove i det øvrige Nordsjælland.

Med enkelte afbrydelser oprettedes parforcejagten indtil 1777. Da var landet i økonomisk uføre, en stor del af krongodset blev solgt, der var klager fra bønderne over markskader fra hjortevildtet og skovene var i stærkt forfald. En genindførelse af parforcejagten idag ville nok løbe ind i stærke protester fra Foreningen til Dyrenes Beskyttelse!

I Frankrig drives fortsat parforcejagt på hjort, og jagten har sit eget museum i Senlis uden for Paris. I England drives stadig en art parforcejagt på ræv, omend protesterne fra dyrebeskyttelsesforeningerne bliver stærkere og stærkere.

Vore dages Hubertusjagt i Jægersborg Dyrehave har parforcejagten som forbillede.

Jagtformen

For at forstå hvordan en parforcejagt gik for sig, må man gøre sig nogle ting klart:

For det første havde Kongen en hel etat med mange ansatte til at administrere sin jagt. Udover at være en adspredelse for Kongen betød jagten nemlig en hel del økonomisk, fordi vildt udgjorde en væsentlig del af kødforsyningen til de kongelige slotte. For det andet vrimlede skovene bogstaveligt talt med hjortevildt. Det var fredet fordi det tilhørte Kongen; hjortene gik fredeligt rundt, fordi de ikke var særligt sky for mennesker. Det store jagtpersonale havde i øvrigt et godt kendskab til, hvor hjortene opholdt sig, og skulle det glippe, ja så havde man jo altid dyrehaverne (Lille Dyrehave ved Frederiksborg Slot, Store Dyrehave og Jægersborg Dyrehave) hvor man jo altid havde nogle store hjorte.

For det tredje så landskabet helt anderledes ud i gamle dage: Terrainet var åbent, d.v.s. der var ingen hegn, gårdene lå alle samlet i landsbyen og fremfor alt, skovene var ikke tætte som i dag; de bestod af gamle, bredkronede træer, som man ser dem i Jægersborg Dyrehave; der var kun få tykninger, og egentlige skovbryn fandtes ikke, fordi grænsen mellem skov og åbent land var uklar. En betydelig del af landskabet var dækket med søer, moser og vådområder, og vejnettet var spinkelt og sparsomt.

Parforcejagten er her i landet udelukkende blevet drevet på hjort, som regel kronhjort. Jagten gik ud på at forfølge en bestemt hjort med et koppel hunde (en meute) til den var så udmattet, at den ikke kunne løbe mere. En hjort kunne vel løbe 5-7 km før den blev »stillet« d.v.s. omringet og holdt fast af hundene.

Kongen og hans jagtselskab fulgte drevets almindelige retning til hest eller til vogns ad de veje, der var anlagt gennem skoven. Det beredne jagtpersonale fulgte så vidt muligt lige efter hundene tværs igennem terrainet, hvilket ofte kunne lade sig gøre i datidens åbne skove. På strategiske steder var placeret jægere

med friske heste og hunde til at afløse jægere med udmattede hunde, når meuten passerede forbi.

Meuten bestod af mange hunde, herhjemme dog sjældent over 50-60, som i grupper af 15-20 forfulgte hjorten i et slags »stafetløb«. De var alle omhyggeligt og ret indgående dresserede. De skulle følge jægeren, der altid var til hest, på en bestemt måde under jagten og kunne kaldes af, hvis de kom på foden (d.v.s. sporet) af en hjort, som ikke skulle jages. Endelig skulle de omringe og fastholde den stillede hjort ved at bide sig fast i haser, hals og ører indtil jagtselskabet kunne nå frem.

Der stilledes ikke alene store krav til hundene, men også til jagtbetjentene, som naturligvis måtte kende terrainet ud og ind. De måtte desuden have et indgående kendskab til hjortens vaner og natur, men navnlig til vildtets fod. De kunne let afgøre om en given fod var af en hjort eller en hind og om det var et yngre eller ældre dyr. De var øvede i at bedømme den jagede hjorts fod så nøje, at de som regel kunne kende den fra andre hjortes og føre hundene tilbage på den rette fært, hvis de var gået efter en forkert hjort.

Hundene lededes til dels med valdhornsignaler, som de efterhånden lærte at forstå og indenfor visse grænser at lystre. Betjentene måtte altså kunne blæse disse signaler, men desuden lærte de også at blæse de mange andre strofer og melodier, som anvendtes ved enhver begivenhed, der indtraf under jagten. Parforcejagtmusikken, som blev blæst med stor kraft, skal have været smuk og opildnende. På særlige »hidsepladser« (endnu betegnes en plads således i Fredensborg Slotspark) blev der spillet valdhornsmusik for hundene inden jagten begyndte for at hidse dem op til hvad der fulgte.

I Frankrig bruges signalerne endnu. Jagtens højdepunkt, d.v.s. når hjorten gives fangst, markeres med signalet *la Royal*, ligesom jagtens andre dele har hver sit signal: *le De-*

Desværre har ingen af vore malere tilsyneladende skildret en decideret parforcejagts scene. Vi må derfor til Tyskland og Holland for at finde gode skildringer af sådanne begivenheder. Dette tyske kobberstik fra Augsburg, dateret i 1729, viser optakten til en parforcelagt, hvor jægerne med deres hundekobler drager af for at indtage bestemte positioner, hvorfra de kunne afløse hinanden i den udmattende jagt på hjorten. Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum.

part, le Lancer, la Vue, le Battéau, l'Accompagne, og Hallali (det sidste horns signal betyder egentlig *halt alui* og hentyder til, at hundene holder hjorten fast. Jagtselskabet fulgte altså drevet langs vejene så godt det lod sig gøre.

Når hjorten var stillet, og signalet herom var blæst, skyndte de sig til stedet og Kongen - eller den Kongen gerne ville vise en særlig gunst, - trådte hen til den liggende hjort og gav den fangst med sin hirschfænger. Forinden forsvarede hjorten sig så godt den kunne med geviret, og mangan en hund er blevet ødelagt ved parforcejagten. Forsvarede en hjort sig så godt, at hundene ikke kunne komme til at bide sig fast i den, og jagtherren altså ikke kunne fange den af, blev hasen på et bagben hugget over, så dens bevægelser blev hæmmede; og var denne behandling ikke tilstrækkelig, greb et par af jagtbetjentene fat i geviret og

holdt det fast, medens jagtherren gav den dødsstødet.

At dette ikke var helt ufarligt sås den 19. oktober 1698 under parforcejagten i Jægersborg Dyrehave. På denne dag blev Christian V slået af en hjort, da han gav den fangst. Kongens tidlige død er sat i forbindelse med dette slag, som dog ikke umiddelbart blev rapporteret som havende været farligt.

Ofte søgte den udmattede hjort ud i vand, enten i kanten af en sø eller i mosens morads, fordi den der bedre kunne værge sig mod hundene, når de måtte svømme omkring den. I sådanne tilfælde blev hjorten - endnu levende - bragt op på det tørre af et hold fæstebønder, som altid holdtes i beredskab til det samme. Det fremgår af lensregnskaberne, at bønderne blev betalt 4 skilling hver for dette farlige og våde arbejde.

Christian V var en ivrig parforcejæger. I sine dagbøger har han om-

hyggeligt noteret hver gang han jaggede hjorte, hvor mange ender hjorten havde, hvor den blev fanget, og hvor længe den løb. Jagterne udgik enten fra Jægersborg- eller Frederiksborg Slot. Det var mest 12-, 14-, og 16-endere, der blev taget. Som regel løb hjortene halvanden time. I 1695 var Kongen på parforcejagt i 24 dage i august og september. I 1697 og 1698 i 25 dage i samme periode. Som sagt varede jagten dog i reglen kun et par timer hver dag.

Den 5. maj 1698 jaggede Kongen to hjorte i Jægersborg Dyrehave; den første, der ikke løb godt, blev hurtigt stillet i en mose og Kongen noterede i sin dagbog: "*darauf dann I. Königl. May. ihn pardonirten und jagten einen anderen an, welchen Sie fingen.*" Jagten mislykkedes sjældent, men det hændte dog. En særlig stærk hjort blev forgæves jaget to dage med en uges mellemrum.

Dette stik af samme proveniens skildrer jagtselskabet undervejs i skoven. Når man ser, hvilket omfattende udstyr, der skulle til en kongelig parforcejagt, forstår man bedre behovet for de lange lige vejanlæg krydsende hinanden i stjerner.

Først en tredje dag lykkedes det at fange den. Den anden jagtdag var en ren skandale. Hjorten gik fra Store Dyrehave gennem Grønholt Vang til Karlebo Mose, hvor den blev borte i moradset. Hundene gik fra betjentene i mosen og tog i stedet jagten op på forskellige andre hjorte. Kongen traf dem ved kongestjernen i Store Dyrehave, jagende i 5 afdelinger med hver sin hjort! Under parforcejagteme lagde Kongen alle formaliteter til side og tillod enhver lige fra ministrene til tjenerskabet megen frihed.

Efter taftet blev jagtretten sat med stor og munter højtidelighed, herunder uddeling af ris og ros til deltagere af en dertil udpeget jagtfiskal. Hjortens højre forløb blev som en særlig ære givet til den, der havde dræbt hjorten. Geviret blev sat på et udskåret hjortehoved af træ og hængt op i slottets sale med en kvist i munden som tegn

på, at den var nedlagt under parforcejagt.

Jagtvejene

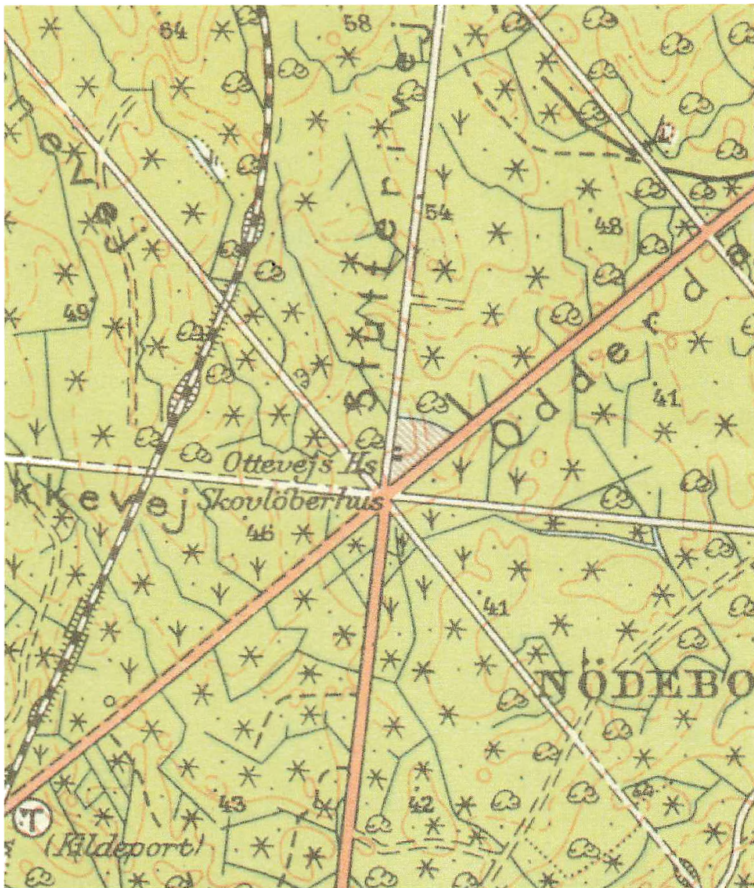
Parforcejagten krævede et stort terrain. De oprindelige vejsystemer dækkede et areal på omkring 150 km². Ser man på et nutidigt kort over Nordsjælland vil man bemærke, at jagtvejene for en stor dels vedkommende ligger der endnu som skovveje. For Store Dyrehaves og Gribskovs stjernevejssystemer gælder det, at de nu som før er indbyrdes forbundne. Forbindelsesvejene er blevet til markveje eller landveje.

Der savnes oplysninger om præcist, hvornår og hvordan vejene blev anlagt; men det antages, at det skete i årene mellem 1670 og 1680. i hvert fald udstedte Christian V i 1687 forbud mod at »køre eller age på Kgl. Majestæts nye Jagtveje, som Vi udi Københavns, Frederiksborg

og Kronborg Amter alene til Vor egen Tjeneste haver ladet forfærdige«.

I første omgang blev der udhugget 20-30 m brede udsigtslinier i skovene med udgangspunkt fra højtliggende punkter. Herpå blev anlagt 3-4 m brede jagtveje, der strålede ud fra centrum, og hvorfra man hurtigst muligt kunne komme til de fjerneste kroge af jagtterrainet. Vejene var betegnet med navne eller numre. Adskillige steder i de nordsjællandske skove finder man parforcejagtstjernerne, - femstjerner, syvstjerner og ottestjerner.

Den mest fuldkomne stjerne finder man i Store Dyrehave, hvor Christian V personligt skal have anvist pladsen. Her blev nedlagt en sten med kompasrose og Kongens monogram. Stenen eksisterer endnu ligesom de nummersten, der blev anbragt, hvor hver enkelt vej udgår fra centrum.

En af de mest berømte parforcejagtvejskryds er »Ottevejskrogen« i Gribskov på landevejen mellem Nødebo og Gadevang. Det antoges nemlig, at det var dette vejkruds, som Søren Kirkegaard beskrev i »Stadier paa Livets Vei«, og han kendte tilsyneladende intet til parforcejagstens hemmeligheder: »Der ligger i Gribs Skov et sted, som kaldes Ottevejs Krogen; kun Den finder det, som søger værdeligen, thi ingen Kort angiver det. Navnet selv synes ogsaa at indeholde en Modsigelse, thi hvorledes kan et Sammenstød af otte Veie danne en Krog.....?« I dag befares krydset af mange bilister, idet 3 af jagtvejene er blevet til asfalterede landeveje. I Folk og Minder 1977 kan man læse mere om »Ottevejskrogen« og mindstenen i det andet kryds »Stjernen«.

Man skyede ingen anstrengelser ved anlægget af vejene. De går som trukket efter en lineal gennem skoven uanset terrainforhold. De højeste bakketoppe blev skåret igennem for at hestene ikke skulle miste pusten, når de skulle over i galop; på sumpede strækninger lavede man dæmninger af jord, ris og stænger.

Udlægningen af udsigtslinierne og selve vejanlægget på dem har - efter datidens forhold - været en betydelig landmålings- og ingeniørmæssig opgave. I alt drejer det sig vel om ca. 400 km retliniede og systematisk anbragte veje, som blev anlagt over en kun 10-årig periode i et uvejsomt terrain.

Nogle har ment, at matematikeren Ole Rømer, som Christian V pålagde mange store opgaver, også skulle have haft en finger med i spillet her. Hans medvirken har dog ikke kunnet dokumenteres i kildematerialerne.

(Ole Rømer vendte først i 1681 hjem fra et ti-årigt studieophold i Paris, så det er tvivlsomt hvor meget han har kunnet bidrage med).

Andre har den opfattelse, at militæret, f.eks. Christian V's ingeniørkorps, må have medvirket ved anlægget. I Forsvarets Bygningstjenestes arkiv findes et stort, detaljeret kort over Nordsjælland med jagtvejssystemerne indtegnet. Kortet til-

skrives J. Husman og skal være udarbejdet omkring 1680. Det kan opfattes som en skitse til hele parforcejagtsanlægget. I de Kgl. Kammerregnskaber finder man fra 1670-1699 flere poster omhandlende betaling af soldater for arbejde på jagtvejene. Bortset fra ovennævnte er der dog endnu ikke fundet materiale i arkiverne, der kan understøtte teorien om militærets medvirken. Een ting er sikkert - meget af det tunge arbejde er blevet udført af Kongens hoveripligtige bønder. Hvad har de mon ikke tænkt om hele dette projekt?

Udsigtslinierne langs vejene er de fleste steder forlængst groet til men endnu ligger de over 300 år gamle jagtveje der altså som et væsentligt landskabeligt element i Nordsjælland. Sagen om deres tilblivelse ligger et sted i arkiverne; den fortjener at blive fortalt!

Jagtpersonalet

I 1669 overtog den daværende kronprins Christian Ibstrup Slot nord for København og omdøbte det til Jægersborg.

Slottet var blevet opført af Christian IV i 1609. Hovedbygningen var eenfløjet, 46,5 m lang og med tre etager i hollandsk renæssancestil omtrent som (men større end) badstuen ved Frederiksborg. I de næste hundrede år blev Jægersborg centret for dansk skov- og jagtvæsen. Parforcejagten fik ligeledes hovedkvarter på slottet, hvortil der blev opført særlige bygninger til opbevaring af jagtduge og til det store hundehold. Efter slottets nedrivning i 1761 forblev parforcejagten i udbygningerne.

Efter enevældens indførelse i 1661 blev skov- og jagtvæsenet organiseret med en overjægmester som øverste chef. Under sig havde han de lokale jægermestre, jægermesteren ved parforcejagten samt overførsterne, og under dem igen skytter, skovridere og skovfogeder. Stillingen som overjægmester var

en vigtig stilling ved hoffet. Vincenz Joachim Hahn blev den første overjægmester. Det var således i hans tid, at parforcejagten for alvor blev indført i Danmark og det formodes, at han var en drivende kraft i arbejdet. Han var forhadet af befolkningen, fik tilnavnet "den onde Hahn" og der går sagn om, at han ikke har fået fred i sin grav, men rider gennem luften med sine halsende hunde ved midnatstid i de mørke efterårsnætter.

Herhjemme blev parforcejagten drevet efter engelsk mønster. Efter Christian V's tronbestigelse blev der hurtigt indkaldt en engelsk parforcejæger, Robert Badge, til at hjælpe med at organisere jagten. Allerede i efteråret 1670 drev Kongen med stor iver parforcejagt med engelske hunde, engelske heste og engelske jægere; Hiu Pers (velsagtens Hugh Pierce) kom enten med Robert Badge eller måske året efter. I Christian V's regeringstid sendte Kongen omtrent hvert år nogle af det overordnede jagtpersonale til England, både for at foretage indkøb og for at deltage i jagterne. Kun en enkelt gang blev rejsen lagt over Frankrig.

Jægermesteren ved parforcejagten havde under sig overjæger, jægere og underjægere, *besuchsknechte*, pandsvende, jagtbarber, hundekok, hundesnider samt nogle jagtbetjente, hvis metier det var at passe og opdrage meuten. *Besuchsknechten* opsøgte hjorten som skulle jages med en dertil afrettet *Leithund*, pandsvenden sørgede for jagtgarn, jagtduge og jagtlapper (som blev anvendt til at lede hjorten i den ønskede retning), jagtbarbereren tog sig af personale, som kommer til skade ved jagten (!), hundekokken sørgede for mad til hundene, hundesnideren kastrerede de hunde, der vel var brugbare til jagten, men ikke i avlen.

Jægere, jægermester og overjægermester havde grønne uniformer. Fra 1770 ændredes uniformsfarven dog til rød, en farve der går igen i vore dages ridejakker.

Hundene

Som tidligere nævnt blev hundene til parforcejagten (og i øvrigt hestene med) fra første færd indkøbt i England. Først i Christian V's sidste leveår begyndte jagtvæsenet selv at opdrætte hunde, (og det kgl. Frederiksborgske Stutteri blev vel efterhånden selv istand til at levere hestene).

Også et særligt foder til hundene, det såkaldte kajebrod, blev indkøbt i England. Ligeså længe parforcejagten bestod vedblev jagtvæsenet at forsyne sig med engelsk kajebrod. Hundene fik dog også andet foder såsom bagt rugbrød, der blev blødt op i varmt vand sammen med det kogte kajebrod. Byggrød og havregrutning blev også brugt. Kød fik hundene også, nemlig det fra de dræbte hjorte. De var uegnede til menneskeføde, når de var aflivet under så stor udmattelse. Udenfor jagtsæsonen var hundene i pleje hos omkringboende bønder, der passede dem for et vederlag i form af brænde.

Da man endelig fandt ud af, at jagtvæsenet godt selv kunne lægge hunde til, blev opdrætningen foretaget med største omhu. De bedste hunde blev valgt til avlsdyr og de øvrige, både hanhunde og tæver, blev kastrerede; de sidste for at de ikke skulle blive løbske og dermed mindre anvendelige i jagttiden. I 1725 var Kongens hundehold oppe på 123 stykker.

Det lykkedes snart at opdrætte en ganske fortrinlig, stor parforcejagthund, og Danmark var i den første halvdel af 1700-tallet kendt over hele Europa for sin ridekunst, sin jagt, sine heste og sine store Blendinge, d.v.s. sortbrogede parforcejagthunde. Netop på dette tidspunkt navngav den franske Grev de Buffon for første gang hunderacen *le Grand Danois* i sin naturhistorie, der udkom i 1742. Selvom det ikke nævnes i værket, er det vel ikke utænkeligt, at det var parforcejagthundene det drejede sig om.

Landstedet Claythorpe i Nyrup

af Kjeld Damgaard

Landsbyen Nyrup ligger tæt paa Helsingør - og byen ligger smukt i nærheden af skove og i tidligere tid endda ogsaa i nærheden af en sø. Det var disse kendsgerninger, der fik Helsingør-købmændene til at købe eller bygge landsteder i Nyrups omegn. Et af disse landsteder blev kaldt Claythorpe - og det ligger der endnu.

Nyrup landsby har eksisteret i aarhundreder. Første gang vi kan tidsfæste landsbyens eksistens med sikkerhed er den 2. nov. 1178, hvor byen nævnes i forbindelse med Esrum Kloster.

Landsbyen havde gavn af sin heldige beliggenhed: To Kongeveje gik igennem byen, nemlig dels Kongevejen mellem Frederiksborg og Helsingør, dels Kongevejen fra Hirschholm til Helsingør. De gamle Kon-

geveje løb sammen umiddelbart vest for byen og en meget stor del af trafikken til og fra Helsingør løb saaledes igennem byen. Hertil kom, at der jo i byen var 6 gaarde - heraf en skovridergaard - saa byen var ikke helt lille og uanseelig.

Paa dette sted var der naturligvis basis for en kro. I alle fald kendes kroens eksistens fra 1708, men vi skal frem til 1746 før vi med sikkerhed kan stedfæste kroens beliggenhed.

Jægergaarden i Nyrup

I Nyrup By laa nemlig ogsaa en kongelig jægergaard, som var et af kongens udgangspunkter, naar han var paa jagt i de rige nordsjællandske skove. Jægergaarde og jægerhuse var der flere af i Nordsjælland, men da Fredensborg Slot var bygget i 1722 blev Fredensborg naturligt

Claythorpe som det tog sig ud i december 1998. Foto: Mimi Jakobsen.

Dette detaljerede kort over Nyrup og omegn blev udarbejdet i år 1800 til brug for Vejdirektoratet. Bemærk, at kortet er vestvendt. Lige ovenfor tallet 282 ses »Kroehuus« med den nordfor liggende Nyrup Sø. Lige øst for Nyrup Sø ses det tidligere husmandssted, som Fenwick-familien havde overtaget i 1794, og som de kaldte Fairyhill. Vejen mellem søen og Fairyhill er den såkaldte »Fægyde«, medens den gamle Kongevej til Helsingør ses øst for ejendommen. I selve Nyrup ses på samme side af gaden Svingelgaard og på modsatte side henholdsvis Sølyst og Tyrgaard, medens Hellegaard er flyttet ud til Kongevejen. (Rigsarkivet 1. afd., KTS, Vejdir. 1154,3)

centrum for jagterne i Nordsjælland. Det blev derfor i 1746 besluttet at nedlægge jægergaarden i Nyrup. Det var dog nok ogsaa paa høje tid, for allerede i 1733 var ejendommen

i Nyrup saa forfalden, at man ikke uden fare kunne bo i den.

Det lykkedes at finde en mand, som ville købe de forfaldne bygninger. Han undlod at nedrive nogle fag

af en af Jægergaardens bygninger, og lod denne del indrette til kro - endnu i nogen tid derefter blev huset dog kaldt for »Jægergaardshuset«. Paa grund af denne handel kan vi fastslaa, at arealet, hvor Claythorpe i dag er beliggende, delvist er det samme hvor der i sin tid laa en kongelig jægergaard.

Krohuset i Nyrup

En af de første kromænd i »Jægergaardshuset« - eller som det hurtigt blev kaldt: »Kroehuus« - var Niels Mouritsen. Han nævnes, fordi hans slægt endnu kan spores adskillige steder i omegnen. Hans nevø hed i øvrigt Niels Olsen og var den første danske bonde i Nordsjælland, der dyrkede kartofler - eller »kantøfler«, som man sagde dengang. Det skete paa en mark i Nyrups østlige udkant. At dyrke kartofler havde han lært af de saakaldte »kartoffel-tyskere«, der i 1760'erne var blevet tildelt to gaarde ved Reerstrup - nogle faa kilometer syd for Nyrup.

Krohuset laa tæt ved Nyrup Gade - nogle faa meter øst for den nuværende indkørsel til Claythorpe. Her kom mangan en gæst igennem 1700-tallets sidste halvdel, og der findes detaljerede beretninger om kiv og stridigheder, der af og til endte med slagsmaal, bl.a. en episode i juni 1768, hvor nogle fiskere fra Sletten eftertrykkeligt bankede en kusk fra Fredensborg - uden at man dog i retten bagefter kunne opklare hvorfor!

Den ny Kongevej

I 1779 paabegyndtes anlægget af den nye Kongevej mellem Helsingør og Hirschholm. Den nye Kongevejs ibrugtagen betød, at trafikken mellem disse to byer nu pludselig gik udenom Nyrup By, og senest i april 1797 var det slut med krodriften i Nyrup. Da solgte Krogerup Gods nemlig sin nyopbyggede ejendom »Sophienhøi« til fortsat krodrift. Kroen, hvis bygning stadig kan ses tæt ved Mørdrup-krydset, laa langt

Claythorpe fotograferet i 1880'erne. Foran huset ses lægefamilien med Hans Lillelund Meyn, hustru, børn og tyende. Familien havde også egen lærerinde. (Foto i Mimi Jacobsens privateje)

mere hensigtsmæssigt - nemlig 500 meter nord for vejgaflen ved Nyrup. Kroen her blev da ogsaa hurtigt kaldt »Nykro« - en betegnelse, som endnu bruges, skønt der ikke har været officiel krodrift i ejendommen siden 1828.

Ejendommen i Nyrup

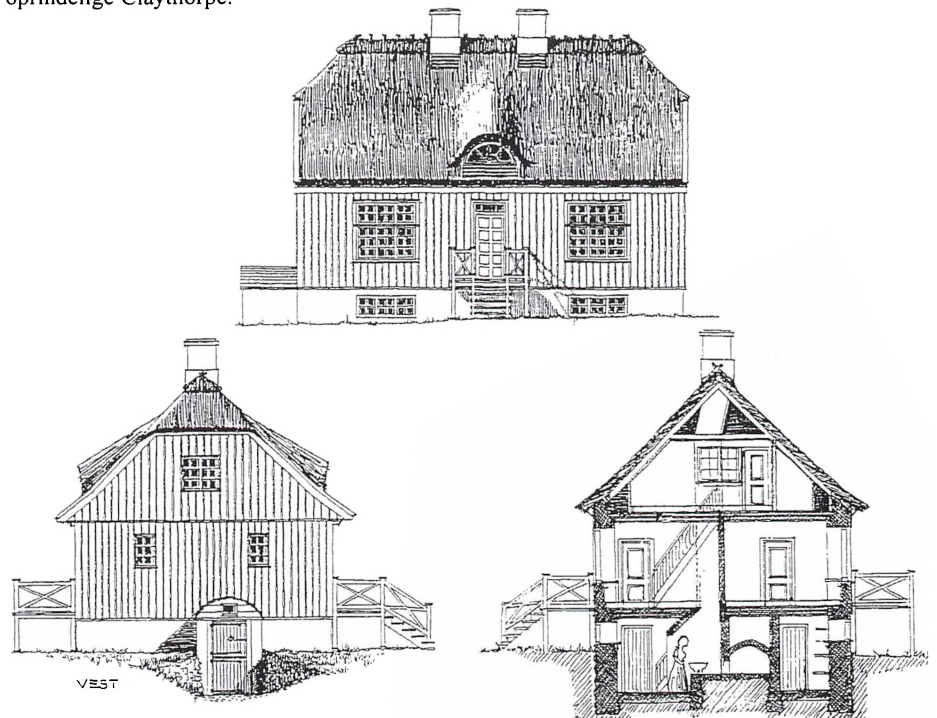
Men i selve Nyrup laa stadig »Kroehuus« - nu blot et almindeligt beboelseshus for den tidligere kromand Lars Madsen. I november 1802 overtog den kendte Helsingørskøbmand Jean Claessen imidlertid ejendommen i fæste, og det gamle hus sang nu paa sidste vers. Men endnu i 1815 ses huset paa et kort, og da et nyt hus - det nuværende Claythorpe - først byggedes i 1822, saa er det gamle jærggaardshus sikkert først da nedrevet.

I 1812 fik englænderen Maning R. Wilson arvefæste paa ejendommen, og 9 år senere overtog hans slægtning, Charles Fenwick, stedet og det er paa hans initiativ, at den ældste del af Claythorpe blev bygget, hvilket ogsaa forklarer det engelskklingende navn, der kan ses

som en oversættelse af Lerbakke, hvilket er det lokale navn for bakken, som ejendommen er placeret paa.

Da ejendommen skulle forsikres i januar 1823 blev det straatækte hus beskrevet, og det fremgaar at huset var bygget af »Wellerende« (en for-

Direktør J. A. Kørblings søn, arkitekt Kay Kørbing, tegnede i 1939 bl.a. disse tegninger af det oprindelige Claythorpe.

vanskning af det tyske ord for lerstampningsmetoden), og at der var køkken i kælderetagen - det er der forøvrigt endnu. I stueetagen var der 4 værelser og en »forplads« - d.v.s. en forstue. Desuden var der en opgangstrappe til loftet, hvor der var yderligere to værelser. Hele herligheden var - kun - 12 fag lang og 12 alen bred og blev forsikret for 2.400 Rigsdaler Sølv.

Lerstampningsteknikken

Denne specielle byggemetode, der ogsaa kaldes pisé (inspireret af det franske udtryk) eller det tyske »Wellerwände«, (på dansk vellervand) kan endnu findes i utallige bygninger i Nordsjælland, og saaledes ogsaa i Claythorpes ældste del. De fleste af denne slags bygninger stammer netop fra 1. halvdel af 1800-tallet, måske inspireret af en fransk bog om emnet, en bog, der udkom på dansk i 1796.

Byggemetoden indebar, at hele muren blev opført af ler eller rettere: lerblandet jord, der blev stampet til en fast masse i en slags aflang støbeform, svarende til murens længde og bredde. Naar dette stykke af muren var færdig, blev støbeformen flyttet ovenpaa, og det næste stykke af muren blev stampet. Ydermurene blev med denne metode ret tykke, mellem 50-100 cm. Der findes forskellige varianter af byggemetoden, men i Danmark synes metoden med formkassen at have været næsten eneraadende.

Disse piséhuse eller lerstampede huse findes i Nordsjælland endnu i et betydeligt antal, hvilket maaske kan forklares ved, at brandfaren er mindre end i et traditionelt bindingsværkshus. En anden aarsag til at man i sin tid valgte denne teknik, kan ogsaa være et ønske om at spare paa tømmeret - netop omkring aar 1800 indførtes strenge regler om at spare paa træerne og genplante skov.

Lerstampede huse kendes ogsaa - med lidt forskellige byggemetoder - fra bl.a. Spanien, Frankrig og Eng-

land, og det er muligt at byggemetoden er taget med fra udlandet af netop de førende udenlandske købmandsfamilier fra Helsingør. Det var imidlertid ikke kun de »finere« huse, der blev opført paa denne maa- de - ogsaa utallige almindelige landarbejderboliger og husmandssteder er opført med denne teknik, maaske fordi det ogsaa var en billig metode, som kunne udføres af ejendommens egne beboere.

Familien Fenwick

Da M. L. Søbørg i 1825 solgte gaarden Sølyst (den senere Nyrupgaard) fulgte Claythorpe med i salget. Køber var arvefæsteindehaveren, den engelske vicekonsul Charles Fenwick fra Helsingør. Denne familie ejede ejendommen frem til 1853, men boede tilsyneladende kun i perioder paa ejendommen selv. Familien havde allerede i 1794 fæstet et tidligere husmandssted lige overfor Claythorpe - paa den anden side af Nyrup Sø paa bakken som kaldtes Søbørg. Stuehuset til denne ejendom, som Fenwick-familien kaldte »Fairhill«, blev i 1820 nyopført - ogsaa som piséhus.

Claythorpe blev bl.a. udlejet til medlemmer af forskellige helsingoranske købmandsfamilier. I februar 1834 boede her saaledes en enke efter købmand Belfour samt hendes halv vokne børn og to tjenestefolk.

Et »Dukkehus«

Da Charles Fenwick døde i 1832, overtog hustruen herefter de to lystejendomme. Da ægteparrets søn, George Thomas Fenwick, i 1835 giftede sig med Melior, en datter af købmand Edward Brown fra Gurrehus, blev Claythorpe indrettet til det unge par. Det var Edward Brown der bekostede indretningen. I et brev til en bekendt beskriver han hvorledes han udstyrede huset med alt: »... from the chamberpot up to the silver articles«, saaledes at det til sidst kom til at ligne et »dukkehus«.

Det unge par blev desuden udstyret med tjenestefolk, men dog kun to - et mandligt og et kvindeligt tyende. Fenwicks brødre forærede ham en bekvem vogn i bryllupsgave, men til den skulle der jo et par heste, saa Brown maatte tage med svigersønnen til Frederiksborg for at købe ham et par heste. I det hele taget fik det unge par megen hjælp fra Gurrehus, men Brown var da ogsaa glad for sin svigersøn.

Det er sandsynligt, at den ældste af udlængerne stammer fra denne periode. Det er den vestre længe, som i 1838 blev beskrevet som 15 fag lang, 6 alen dyb, opført i bindingsværk med rørtag, og indrettet bl.a. til karlekammer, vognremise og stald.

Det unge pars lykke varede dog kun kort. I 1837 tabte Edward Brown det meste af sin formue paa sine in-

Announce i Helsingør Avis fra 1867. Ejendommen blev da brugt til udlejning, idet ejeren ikke selv boede der. (KD's arkiv).

Landetendom tilleie.

Ejendommen „Cleptorp“, en lille Fjerdingvei fra Dvillinggaard Station, bestaaende af 9 Værelser, Stald, Vognremise og stort udbvendigt Huusrum samt en god Have, Alt i en velbedtligeholdt Stand, er at faae tilleie, naar man behaager at henbende sig til Proprietair Bonnesen, Nyrupgaarden.

diske handelsforbindelser, og han besluttede at udvandre til Australien. Sammen med familien Brown udvandrede ogsaa datteren og svigersønnen fra Claythorpe. George Fenwick vendte dog senere tilbage til Helsingør, hvor han senere blev kendt under navnet »Mr. Fenwick of Montebello«, fordi han her levede et meget flot liv i 1850'erne.

I 1842 blev Claythorpes nordre udlænge forsikret - antagelig fordi den var nyopført: Den blev beskrevet som et udhus bygget af fyrrebindingsværk, med straatag og indrettet til hestestald, foderlo og vognport.

Claythorpe som lægebolig

Da læge Ludvig Rode i november 1869 indrettede en lægepraksis i Claythorpe, var det ingen tilfældighed at det blev i Nyrup. Stedet var blevet et slags centrum for den sydlige del af den store Tikøb Kommu-

ne - især takket være etableringen af Nordbanen og Kvistgaard Station godt 1 km mod syd. I Nyrup var desuden en jordemoderpraksis, et brandsprøjtehus, en smedje, en hjulmand, en skomager, en høkerhandel samt en skole, hvis distrikt bl.a. omfattede Mørdrup og Tibberup. Ved Kvistgaard Station - kommunes eneste i aarene 1863-92 - byggedes i disse aar tillige et teglværk.

I kommunen var kun faa andre læger, saa der var et godt grundlag for en lægepraksis paa Claythorpe. Efter kun fire aar overtog Ludvig Rode derfor selv ejendommen. Han blev bl.a. udnævnt til jernbanelæge - en funktion, som ogsaa blev varetaget af hans efterfølger.

I 1880 overtog læge Hans Meyn hus og praksis. En nabo, senere skoledirektør Sofus Franck, skrev i sine erindringer om læge Meyn, »at han var en høj, alvorlig Bornholmer, som kørte rundt med sine smaa Po-

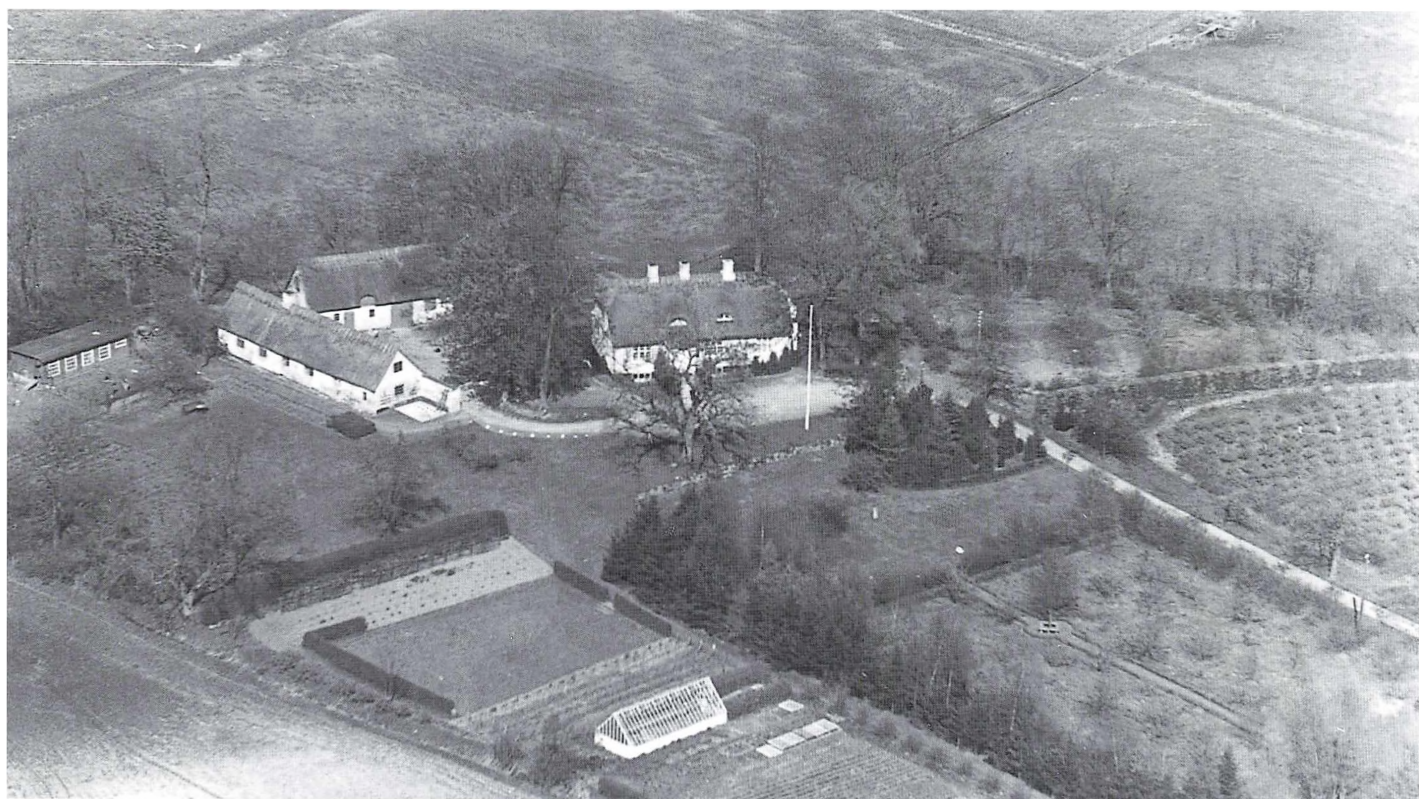
nyer og raadede over Liv og Død paa Egnen. Han havde mange Børn, og han elskede Børn. Intet kunde i den Grad slaa ham ned, som naar han stod magtesløs overfor den ondartede Halssyge, som dengang rasede paa Egnen. Ofte maatte han foretage Operationer, naar de smaa Patienter havde faaet Luftrøret fyldt med Slim, og han led frygteligt selv, naar Børnene maatte bukke under.«

Meyn afløstes i 1910 af læge Oscar Bang, som bl.a. var kommune-læge og læge ved Tikøb Sindssygeanstalt og Alderdomshjem. I 1919 flyttede han dog både bolig og praksis til Espergærde - det nye centrum i kommunens sydlige del. Men uafbrudt i 50 år havde der da været læger på Claythorpe.

Nyrup Sø

Lige nord for Claythorpe laa som nævnt Nyrup Sø. I 1743 skildrede Tikøb-præsten, Rasmus Garboe sog-

Luftfoto af ejendommen som den så ud i 1946. Langs indkørselsvejen var der dengang dels solbærbuske, dels en del frugttræer. Den daværende bestyrer, A. Olsen, fungerede i høj grad som gartner. I baggrunden ses det lave område, der oprindeligt var sø. (Foto af Sylvest Jensen i Flynderupgaard Museets Arkiv).

net, og nævner da ogsaa Nyrup Sø, som han gav følgende karakteristik:

»Nyrup Sø er en god liden Sø, som udi to Drætter kan overtrækkes og bruges til at hensætte Fisk udi til Leverancen, giver af Naturen Gedder, Aborrer, smaa Brasen, Skaller og er især mærkelig af sine Horker og Aal«.

Claythorpes fine udsigt over Nyrup Sø forsvandt i løbet af 1800-tallet, da søen som saa mange andre blev afvandet. Den tidligere sø fremstaar i dag som et engomraade - ofte lidt for fugtigt til at kunne drives landbrugsmæssigt. Resultatet er, at søen nu bruges til græsning af heste m.v.

Claythorpe i nyere tid

Bygningsmæssigt er der sket en del i tidsrummet fra lægepraksisen opførte og til i dag. Hovedbygningen er intakt med sine delvist lerstampede vægge, beklædt med gulmalede planker, men en udvidelse skete

allerede i 1920'erne, hvor huset udvidedes mod øst.

Ishuset ligger der stadigvæk, skønt det er mange aar siden, at huset blev benyttet til sit oprindelige formaal, nemlig opbevaring af is fra Nyrup Sø til nedkøling af madvarer m.v. om sommeren. De mere beskedne avlsbygninger nordvest for hovedbygningen er intakte. Her havde lægerne opstaldet deres heste, her var en vognport til lægens vogn og her boede kusken, som med kort varsel skulle kunne gøre sig selv, hest og vogn klar, saaledes at lægen kunne rykke ud til syge mennesker i sognet.

Efter 1919 skiftede ejendommen ejere med jævne mellemrum. Direktør J. A. Kørbing havde dog stedet igennem en længere aarrække, nemlig fra 1939-55. Kørbing var adm. direktør i DFDS, men havde ogsaa en mere lokal tilknytning, idet han blandt mange andre bestyrelsesposter ogsaa var formand for Helsingør Skibsværft samt for Helsing-

ør Bunkerkul Forsyning. Kørbing anvendte imidlertid kun Claythorpe som sommerbolig, idet familiens faste adresse under besættelsen var i Hellerup.

Det bestyrerpar, som var ansat til at passe ejendommen, og som boede i avlsbygningerne, erindrer, at ved krigens udbrud blev der indkøbt to køer - Maren og Mette. Deres opgave var at forsyne herskabet i Hellerup med fløde - og i praksis skete det ved at fløden hveranden dag blev sendt til Espergærde Station, hvor den blev sendt videre med toget til Hellerup.

Ejere i perioden 1970-1998 var arkitekt Gitte Eggers og hendes mand, lufthavnsdirektør Val Eggers, og de nuværende ejere, folketingsmedlem Mimi Jakobsen og hendes mand, TV-vært Bengt Burg, har saaledes kun boet kort tid paa ejendommen, men deres dybe interesse for ejendommens historie sikrer, at der i deres tid ikke vil blive foretaget radikale ændringer.

Claythorpes udlænger, 1999. (Kjeld Damgaard).

Charles Fenwick, en foretagsom englænger i Helsingør

af Ulla Larsen

Charles Fenwick var blot en af mange englændere, der i 1700-årene slog sig ned i Helsingør for at profitere af sundtoldsbyens livlige handel med de mange skibe, der ankrede op for at betale Øresundstold. Som englænger fik han et loyalitetsproblem, da hans landsmænd i 1801 og atter i 1807 sendte en stor flåde gennem Øresund for at bekæmpe hans værtsnation. Og så ville skæbnen endog, at en af englændernes kanonkugler ramte hans egen gård.

Slægten Fenwick var blot én af de mange udenlandske familier der i

Sundtoldens tid slog sig ned i Helsingør for at søge deres udkomme

Til optagelsen af dette fotografi omkring 1920, der viser Fenwicks Gaard i Strandgade 85-87, har fotografen stået i porten til forhuset mod gaden og rettet linsen mod den brolagte gårdsplads, som er flankeret af senmiddelalderlige huse. I forhuset mod Strandgade havde Nicolas Fenwick, og senere sønnen Charles, deres privatbolig, og man kan tænke sig, at de har benyttet i hvert fald det østlige sidehus som pakhus. Den bageste tværbygning er ligeledes pakhus, og her ser vi hejsebommen i kvisten til bygningens paklofter. I baggrunden skimter vi spiret fra St. Olai Kirke. I dag er der, trods en gennemgribende restaurering af alle bygningerne i 1980'erne, ikke de store ændringer at spore. Under beboernes frodige blomsterhave findes stadig de blankslidte brosten, og over porten ind mod gården sidder stadig den kanonkugle, som efter sigende ramte ejendommen i 1801. Helsingør Kommunes Museer.

der. Mange andre engelske, hollandske, franske, jødiske og svenske familier søgte til Helsingør som også i høj grad havde behov for tilflyttere, efter at en række ulykker havde ramt byen, flere pestepidemier, under Svenskekrigene, den langvarige besættelse af Kronborg og Store Nordiske Krig med dens alvorlige konsekvenser, bl. a. den deraf følgende orientalske byldepest som kostede en tredjedel af byens indbyggere livet. Først længe efter 1720 blomstrede søhandelen op igen, og hele den lange periodes stagnation viste med al mulig tydelighed at byens trivsel var helt afhængig heraf. Indbyggertallet var faldet drastisk og mange levede af fattighjælp. Den told som Erik af Pommern o. 1429 havde pålagt alle forbisejlende fartøjer tvang skibene til at ankre op ud for Helsingørs red i gennemsnit én dag for at svare told og få udfærdiget dokumenter over værdien af ladingen, betale havnepenge m. m. Efter mange års mere og mere højlydte protester fra især nederlandsk og engelsk side tvang USA en afløsning af tolden igennem mod en klækkelig erstatning, en aftale som trådte i kraft 14. marts 1857.

Til denne by ankom o. 1725 David Fenwick fra Stockholm i egenkab af diplomat og kommissionær for et handelshus i London. Hans søn, Nicolas Fenwick udnævntes til britisk generalkonsul i Danmark og tjente store penge ved søhandel og skibsklarering men nægtede pure at betale skatter og bidrag til den militære indkvartering, der udgjorde en alvorlig økonomisk belastning for byen. Han påberåbte sig sin stilling som diplomat som begrundelse for skattefrihed og for at undlade at søge optagelse i kræmmerlauget og irriterede ydermere byens indvånere ved at føre sig frem med overvættens britisk hovmod. Sønnen Charles (1775-1832) overtog ved faderens død hans stilling som generalkonsul og fortsatte forretningerne fra ejendommen Strandgade 85-87. Hans

Kanonkuglen fra et af skibene i admiral Parkers flåde, som vel nok ved et ejendommeligt sammentræf ramte Fenwicks Gaard, skal efter sigende være denne kugle, der her sad indmuret i porten til gården i Strandgade 85-87 og forsynet med en snart forvitret påmalet dato for begivenheden. Løvehovedet herunder, som er portens dekorerede renaissance-slutsten, vidner om, at Fenwicks ejendom var af ældre dato. Carsten Møller fot. 1999.

popularitet synes ikke at have været større end faderens og et ejendommeligt tilfælde ville at én af de kanonkugler der fra admiral Parkers flåde blev affyret mod Kronborg da den engelske flåde stævnedes ned gennem Øresund, netop ramte Fenwicks gård. Byens indbyggere har måske i dette uheld set mere end et rent tilfælde.

I Helsingør var netop i denne tid opstået meget stærke nationale modsetninger og de forhånelser som engelske kaptajner og søofficerer ustandselig blev udsat for, foranledigede Charles Fenwick til gentagne gange at klage til magistraten, som hver gang afviste klagerne. 17 engelske statsborgere følte situationen så truende at de ansøgte om at

fa anvist andet opholdssted uden for byen i tilfælde af krigeriske handlinger mellem Danmark og England.

Europa var i en politisk meget urolig situation på grund af det had og fjendskab som herskede mellem England og Frankrig og foreløbig kulminerede da den franske flåde var blevet ødelagt af Lord Nelson i slaget ved Abukir i 1799. Danmark forblev neutralt og af sikkerhedsgrunde lod den danske regering vore handelsskibe konvojere for at undgå at de blev opbragt af engelske fartøjer som forlangte at undersøge hvilke laster de medførte. Man var af gode grunde stærkt interesseret i om fartøjerne medførte kontrabande. Efter et par uheldige episoder mellem danske og engelske fartøjer besluttede den danske regering at indtræde i væbnet neutralitetsforbund med Sverige og Rusland, en beslutning som englændene kun kunne opfatte som vendt imod dem.

Denne afgørelse og en række dramatiske begivenheder i de nærmest følgende år fik katastrofale konsekvenser for det neutrale Danmark - Norge og udgjorde baggrunden for Charles Fenwicks virke til fordel for England.

I slutningen af marts 1801 stævnede admiral Parkers flåde ned gennem Øresund og ankrede op ved København. Skærtorsdag d. 2. april stod det berømte slag på reden som det lykkedes den næstkommanderende, Lord Nelson, at afslutte efter mange timers kamp ved hjælp af den berømte krigslist som fik den danske kronprins til at gå ind på våbenhvile. Danmark forpligtede sig til at udtræde af det væbnede neutralitetsforbund i foreløbig 14 uger. I løbet af de følgende år blev Englands situation mere og mere isoleret i kampen mod Frankrig hvor Napoleon efterhånden stod på magtens tinde. I Danmark stolede man med vanlig optimisme på at vi med én af fastlandets stærkeste flåder fortsat kunne holde os uden for det endelige opgør mellem ærkefienderne.

I 1820-24 lod Charles Fenwick sin gård i Nyrup ombygge og kaldte den Fairyhill. Her ses den smukke bygning fra havesiden, hvor man på Fenwicks tid havde udsigt over Nyrup Sø, der i dag er udtørret. Kjeld Damgaard fot. 1997.

Det skulle gå helt anderledes, da i 1807 talentløst diplomati fra engelsk side, en gensidig række af misforståelser og fra dansk side kronprinsens enestående selvrådighed endte med belejring og bombardement af København og tabet af flåden, en national katastrofe som satte sig dybe spor for de næste mange år. Med tabet af den stolte flåde opførte den florissante handelstid, pengestrømmen til København ebbede ud og endte i 1813 med statsbankerot. Danmark indgik i det ulyksalige forbund med Napoleon og kampen mod England fortsatte som kanonbådskrig med de midler vi havde for hånden. Charles Fenwick kunne ikke forblive i Helsingør efter 1807 men forlagde residensen til Helsingborg og fortsatte forretningerne i Helsingør ved stråmand. Først efter Napoleons fald og fredsslutningen i 1814 flyttede han tilbage til Helsingør.

Den rolle, Charles Fenwick bag kulisserne spillede i disse år er be-

skrevet af ham selv i et brev som lektor ved Horsens Statsskole, Sigurd Mammen tillige med andre autentiske breve, fik tilladelse til at låne af efterkommere af familien Fenwick, boende i England. I det omtalte brev hentydes bl.a. til to vigtige militære begivenheder under Englandskrigen som begge kostede meget dansk blod og medførte store tab af materiel. Den ene begivenhed var slaget ved Sjællands Odde, den anden et mislykket forsøg på en dansk tilbageerobring af Anholt som englænderne havde besat efter danskerne havde slukket fyret, som havde meget stor strategisk betydning som vejviser mod Øresund og bælteerne. Her beretter han om hvad han har udrettet for fædrelandet:

Pro Memoria Helsingør.

»Det uventede brud med Danmark i 1807 tvang mig til atter at flytte herfra. Følgelig flyttede jeg mit kontor til Helsingborg, hvor jeg fra Mr. Pierrepoint modtog ordre til at bli-

ve og fortsætte med mine embedsfunktioner. Fra da af, og til jeg i 1814 atter indtrådte i mit embede her i landet, ophørte jeg ikke med at udføre mine embedsforretninger i Helsingborg eller dens umiddelbare omegn, og det selv, til de vanskeligste tider.

I denne periode anvendte jeg nidkært og energisk alle til rådighed stående midler til at tjene Hans Majestæt, enten personligt eller ved agenter som jeg overtalte. Jeg gav råd og oplysninger til vore handelskibe, som befandt sig i sydsvenske havne, angående fjendens kapere og advarede dem mod at fortsætte rejsen uden konvoj. Ved uafbrudt brevveksling med Hans Majestæts konsul i Gøteborg med de først fremkomne oplysninger om, hvad der foregik i Danmark og hinsides bælteerne, bevirkede jeg, at man fremskyndede afsejlingen fra Gøteborg af Hans Majestæts eskadre under kaptein Parker. Da en del af denne eskadre sejlede til bæltet og en del til ind-

sejlingen til Sundet, tvang den ikke blot general Bernadotte til at trække sig tilbage med sin stab fra Sjælland til Fyn men kaprede også det danske 14 - kanoners skib Prins Christian Frederik i 1808. Da kaptajn Parker var nået på højde med Kullen, var jeg den første der skaffede ham oplysningen om, at det danske krigsskib var undsluppet i retning af bæltet nogle få timer før, hvorefter han opsøgte hende i de farvande.

Under hele mit ophold i Sverrig rapporterede jeg ihærdigt til Hans Majestæts gesandtskab ved det derværende hof alle indtrufne begivenheder og de oplysninger, som kom mig for øre, og opretholdt en fortrolig brevveksling ikke blot med de respektive øverstkommanderende over Hans Majestæts Østersøflåde, men også med de admiraler og andre officerer, som havde kommando over de enkelte eskader, og således holdt jeg dem underrettet om alt, som jeg vidste af gavnligt for Hans Majestæts tjeneste og skadeligt for fjenden

Jeg havde den glæde i tide at give autentiske oplysninger til kommandanten på Anholt om danskerne planlagte overgreb på denne garnison, og er overbevist om, at jeg, ved at gøre ham bekendt med planen, i nogen grad medvirkede til det knusende nederlag han tilføjede angriberne«.

Det fremgår af de foreliggende breve at Charles Fenwick siden slutningen af 1700 - tallet har han været i løbende kontakt med en lang række landsmænd, skiftende britiske ambassadører i Stockholm, en Mr. Burrige i Skt. Petersborg, en kaptajn Dashwood der i en periode havde til opgave at bevogte Anholt og en hel del andre. En af disse meddelere i slutningen af 1812 et rygte om at franske tropper er gået ind i Moskva og udtrykker håbet om at rygtet er usandt.

Brevene findes som rullefilm på Rigsarkivet.

Fredsslutningen i 1814 gjorde det muligt for Fenwick igen at bosætte sig Helsingør. Man kan kun gisne om hvordan de danske indbyggers holdning over for englændere var efter den stribe af ulykker der havde ramt landet i de mellemliggende år. Allerede i 1815 købte han af sin mor, Hester f. Lewis, en bindingsværksgård i Nyrup som hans far havde erhvervet i 1795. Nicolas Fenwick havde overtaget den fra husmand Christian Olsen, der 5 år tidligere havde fæstet husmandslod nr. 3 fra et areal der var udstykket af kronogods. Nyrup (opr. Nuthorp) omtales første gang år 1178 og blev udflyttet o. 1788. Denne gård var oprindelig en trefløjet bindingsværksgård og var i Nicolas Fenwicks tid blevet udvidet med opkøb af nabojord og Nyrup sø. Efter Charles Fenwicks overtagelse af ejendommen blev mere jord købt til fra Svingelgården og Søelyst og i tidsrummet 1820 - 1824 lod han gården bygge helt om. Allerede i 1820 var et nyt stuehus opført som med sine engelske vinduer og det høje tag med røde hollandske tegl havde et andet præg, flere tilbygninger fulgte efterhånden og han lod yderligere på en grund der hørte under gården endnu et hus opføre, Claythorpe på den anden side af Nyrup sø, bygget år 1822. Dette hus var bestemt for hans søn og blev af senere ejere ud- og ombygget til sit nuværende udseende. Fenwick gav sin egen gård navnet Fairyhill og hovedbygningen har stadig sit engelske præg med de oprindelige vinduer.

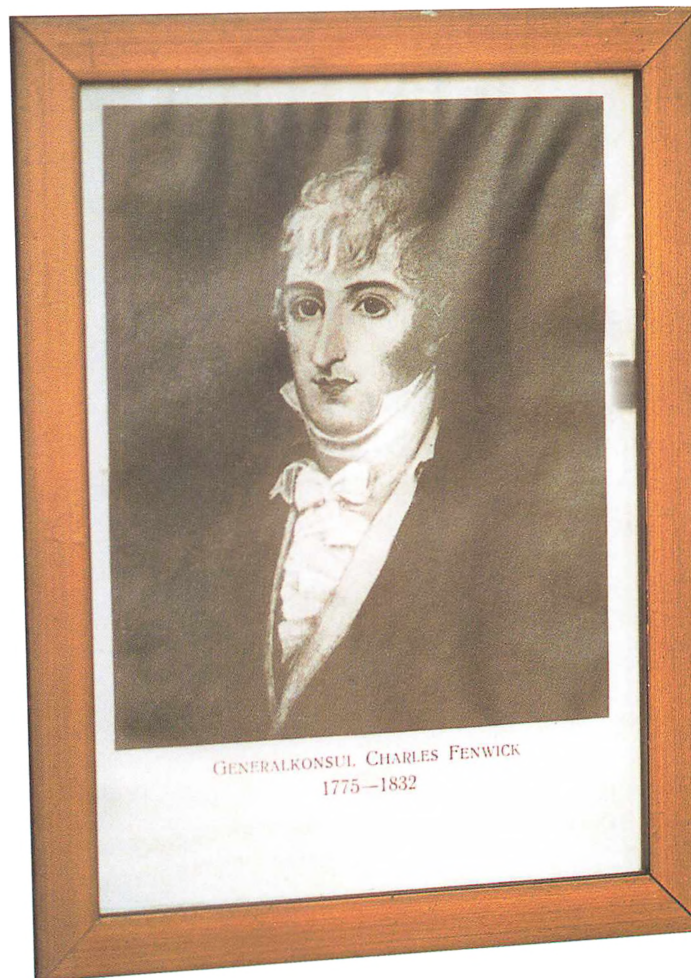
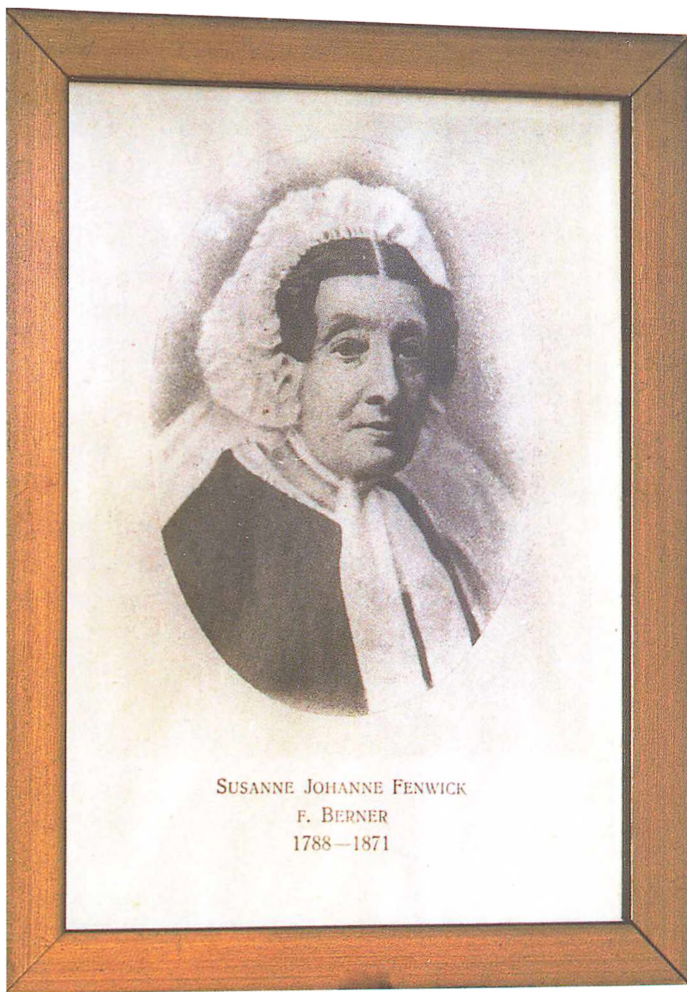
Den byggemetode, hvormed han lod sine to ejendomme opføre, hedder pise de terre, lerstampet byggeri som var velkendt i England især i Sydengland og Wales, hvor man betegner huse bygget af ler cobhouses. På Sjælland findes stadig talrige huse opført efter denne metode, det yngste eksempel er dobbelthusene ved det gamle Husum bystævne fra 1928.

En del andre engelske familier fra Helsingør købte eller lod opføre

landsteder i herredet, og den skotske slægt Brown, reformerte flygtninge og stuarttilhængere, erhvervede Gurrehus der som Fairyhill oprindeligt var en bindingsværksgård. Denne familie opholdt sig der en stor del af året og fik et nært venskabsforhold og siden slægtsforhold til Fenwicks, da Charles Fenwicks næstældste søn George Thomas i 1835 giftede sig med Melior, datter af Edward Brown. Edward Brown var meget glad for svigersønnen og indrettede med stor omsorg et hjem for det unge par på Claythorpe. Imidlertid led han et par år efter et stort økonomisk tab efter en fallit i det indiske handelshus Fergussons, hvori en stor del af hans midler var placeret og besluttede herefter at udvandre til Australien for at prøve lykken der, og det unge par og en del andre familiemedlemmer rejste med, i alt 33 mennesker når man medregner tjenestefolk og egen læge.

Charles Fenwick havde i 1806 indgået ægteskab med Susanne Johanne Berner og forbindelsen attersteredes af den britiske gesandt, Garlike, i København. Der blev i ægteskabet født 3 sønner, Nicholas, George Thomas og Fairfax. De to sidstnævnte udvandrede i 1837, Nicholas' videre skæbne fremgår ikke.

Familien rammes i 1827 og 1828 af to ulykkelige begivenheder, Charles' søster Elizabeth dør og efterlader sig umyndige arvinger og hendes ældste søn Manning Rogers omkommer under usædvanlige omstændigheder året efter. I 1829 udånder Hester Fenwick og en langvarig og kompliceret arvesag tager sin begyndelse. Boopgørelsen findes på Landsarkivet for Sjælland. Det fremgår af sagens akter, at den afdøde gennem adskillige år betænkte nære slægtninge rigeligt, og hendes sirligt udførte private regnskaber er signeret af Charles Fenwick medens hendes formue blev bestyret af Mrs. Goslings og Sharpe. Sønnen modtog i marts 1826 et gavebrev på

Originalportrætterne af Charles Fenwick og hans hustru Susanne Johanne kendes ikke, men på Fairyhill hænger et par ældre reproduktioner, der råder lidt bod på mangelen. Venligst stillet til rådighed af Erling Krabbe, Fairyhill. Carsten Møller fot. 1999.

1000 pd. sterling og det pointeres omhyggeligt at dette beløb skal holdes uden for i en kommende deling af boet. Efter moderens død ansøger han om tilladelse til at registrere og forsegle hendes ejendele indtil det er afgjort efter hvilke regler sagen skal behandles, efter dansk ret eller ifølge de bestemmelser i sådanne sager er aftalt mellem Danmark og England. Eksekutor er landsoverretsprokurator F.W. Qvistgaard som i de følgende to et halvt år er beskæftiget med sagen der i sept. 1831 afsluttes ved et sidste møde i Skifteretten i Helsingør. Forinden er en strøm af breve indgået til denne og til etatsråd, borgmester Stenfeldt, og som det ofte ses i arvesager er der tidligt opstået uenighed i familien om fordelingen.

Charles Fenwick afgår ved døden i 1832, hans enke Susanne Berner bliver boende på Fairyhill indtil hun i 1840 må sælge ejendommen af økonomiske årsager. Hermed går

Fenwicks livsværk ud af slægtens eje og gården får en omtumlet skæbne med mange skiftende ejere og flere tvangsauktioner indtil den i 1919 bliver solgt til familien Krabbe.

Stamtavle over slægten Fenwick

David Fenwick g.m. E. Wraxalls d. 1747

Børn:

1. David Fenwick 1726 - 1765 g.m. Anna Marie Bex d. 1765
2. Nicolas Fenwick 1729 - 1799 g.m. Hester Lewis d. 28/1 - 1829
3. George Fenwick d. 1787

Nicolas Fenwick og Hester Lewis's børn:

1. Charles Fenwick 1775 - 1832 g.m. Susanne Johanne Berner 1806
2. Elisabeth Fenwick g. Wilson d. 1827

Charles Fenwick og Susanne Johanne Berners børn:

1. Nicholas A. Fenwick
2. George Thomas Fenwick 1809 - 1875 g. 1.gang m. Melior Brown 1835 d. 1846 - g. 2.gang m. Mathilde Renéé Arlaud
3. Fairfax Fenwick

Mit Hellebæk

En Hellebæk-piges erindringer 1904-20

Af Erik Trolle

Lokalhistorikeren Erik Trolle besluttede sig for i 1990 at lade sin da 86 år gamle mor Else Trolle Petersen berette om livet i hendes fødeby Hellebæk ved Helsingør. Hun satte sig beredvilligt til båndoptageren og berettede om sine første 16 år i den gamle industri- og skovby. Det er der kommet en rigtig hyggelig fortælling ud af.

Ved Kobberdammen i Hellebæk ved Helsingør fandt jeg for snart 20 år siden mit drømmehus.

Som dreng var jeg ofte kommet på den lille idylliske kirkegård, hvor min morfar Anton Rasmussen og mormor Marie Rasmussen er begravet. På vej til kirkegården kørte vi op gennem Bøsemagergade og ved nr. 30 sagde min mor altid: »Der ligger mit barndomshjem«.

Hvordan var dette barndomshjem og hvordan var det at bo i Hellebæk for små hundrede år siden.

Det satte jeg mig for at få noget at vide om, da jeg en kold aften i januar 1990 tog til Højstrup for at la-

Else Trolle Petersens barndomshjem i Bøsemagergade 30. Maleriet viser baggården, hvor hendes lillebror Knud står ved vandpumpen. Boligen ud mod Bøsemagergade skimtes yderst til højre og hører i dag til Hellebæks fredede bygninger. Baghuset og vognporten, der ses midt i billedet er desværre forlængst nedrevet. Maleri af Viggo Langer 1915. Venligst udlånt af Bruun Rasmussens Kunstauktioner.

Broderen Erik i gang med levering af mælk. Han har gjort holdt ud for nr. 135, Hjulmagerens hus, på den dengang sandede Nordre Strandvej i Aalsgaarde. Erik Trolles samling.

ve en båndoptagelse med min dengang 86-årige moder Else Trolle Petersen.

Her er historien hun fortalte mig: Jeg er født i Hellebæk den 30 oktober 1904. Det var en søndag og der skulle være stor fest på Hellebæk kro. Far og mor skulle have været med, men det kom de jo ikke, da jeg stak næsen frem.

Far stammede fra Jylland og mor var ude fra øerne ved Nygård. De havde omkring århundredskiftet forpagtet Hellebækgårdens mejeri i Bøsemagergade.

Vi var 6 børn. Mine ældre søskende Vilhelm, Aage, Rigmor og Erik samt min lillebror Knud.

Fra vor tidligste barndom måtte vi unger rende med mælk rundt omkring til »Københavnernes«.

Om sommeren var der ekstra travlt og det kunne være en lang tur for en lille pige at blive sendt op til Frk. Thomsen i Skoven med et par dl. fløde.

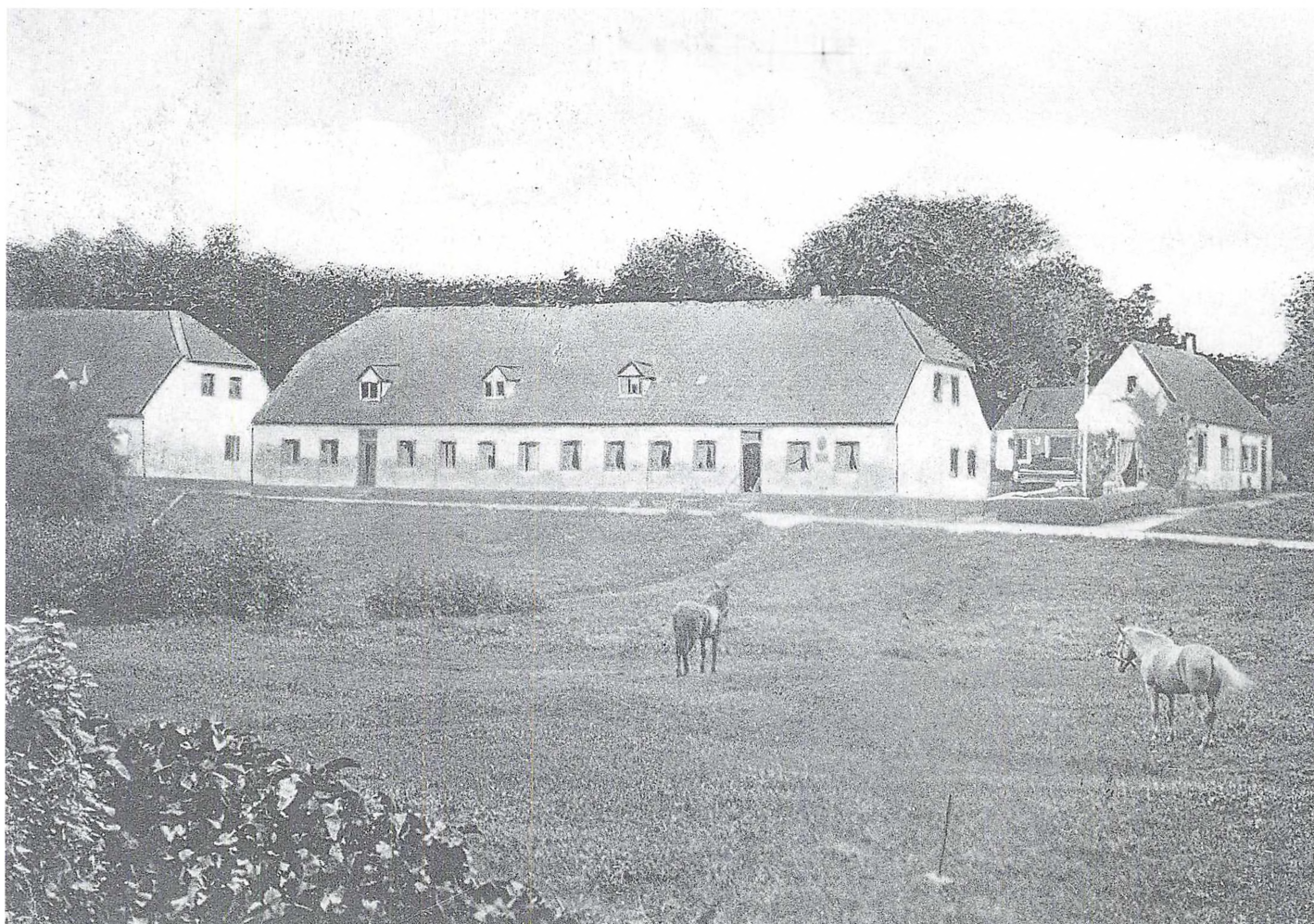
Mælken hentede vi hver aften oppe på Hellebæk avlsgård. Derefter kom den i centrifuge og blev drejet rundt ved håndkraft i en bestemt fart. Først blev det til fløde og skummetmælk. Så blev farten ændret og næste produkt var piskefløde. Det var ikke altid mælken blev solgt. Så lavede vi kærnemælk og smør. Især smørret var meget efterspurgt. Det blev også til kommenoste dog mest til hjemmebrug. En specialitet var kogt fløde. Efter kogningen blev det pisket lidt og anbragt i store lurfade. Når det havde stået noget blev der et tykt skind. Når konerne fra Klæde-

fabrikken skulle have noget godt, var det altid denne specielle fløde de ville have.

Vi havde to vogne med heste til at køre med mælk. Den ene kørte til Aalsgaard den anden til Helsingør.

Udover de to heste havde vi tre grise og en kalv. Kalven blev fodret op med mælk. Grisene fik bæreme fra spritfabrikken i Helsingør samt kornskrå. Om sommeren pillede vi nælde, som vi derefter skar på en maskine, det var et billigt foder til grisene.

En særlig begivenhed fandt sted hvert år i februar. Forpagter Barfod kom ned til far og så gik de ud på Mælkedammen og isede. De skar med en issav blokke ud af isen og disse blev lagt op i en slags kælder, der var gravet ned i jorden. På den-

Bøssemagergade fotograferet mod nordvest. Huset midt i billedet (Bøssemagergade 26-28) er ligesom nabohuset yderst til venstre (Else Trolle Petersens barndomshjem, nr. 30-32) opført i 1770 som boliger til geværfabrikkens bøssemagermestre og kaldes stadig »Mesterboligerne«. Den mindre vinkelbygning (nr. 24) var oprindelig værksted til nr. 26-28. Her ses den kongelige kontrolofficer de færdige våben og godkendte disse til aflevering. Huset kaldes populært »Bese-huset«. På engen i forgrunden havde forældrene deres to heste på græs. Mejeriet havde givet navn til den overfor liggende »Mælkedam«, hvis kratbevoksede bred skimtes til venstre i billedet. Dens oprindelige navn er Ranzy's Dam« efter en af bøssemagermestrene, men det er unægteligt sværere at huske. Postkort fra o. 1910. Erik Trolles samling.

ne måde havde vi is til sidst på sommeren.

Far bød altid Barfod på middag. Den bestod af gule ærter med flæsk efterfulgt af pandekager. Denne dag blev for os unger en festdag.

Julen

Julen var en meget stor højtide. Den startede med at vi slagtede grisen. Så blev der lavet finker, medisterpølse, rullepølse. Skinken blev sendt til rygning i Helsingør. En delikatesse var blodpølsen fyldt med rosiner. Forinden havde vi været nede og hente pøsepinde fra en busk i fabrikkens anlæg.

En aften kort før jul blev kassen med julestads hentet ned fra loftet. Mor serverede kakao og så blev alle hankene fra julestadsen repareret. Det var en stor aften.

Selve juleaften fik vi flæskesteg. Juletræet måtte vi ikke se men prøvede naturligvis at få et glimt af det gennem nøglehullet. Efter spisingen blev der åbnet ind til træet. Der blev danset og sunget julens salmer. Herefter fik vi godter på en underkop. Pebernødder, valnødder, hasselnødder og dadler. Derefter fik vi julegaver. Jeg havde en dukke med krop af skind. Den fik som regel en ny kjole eller trøje. Man fik

også altid et stykke tøj til sig selv. Drengene fik tinsoldater og alle var glade og tilfredse.

Første juledag var der tradition for, at vi ikke sendte mælkevojnene ud. Det betød, at der var tid til at spise julefrokost, hvor en af retterne altid var kogt saltet ål. De blev hentet nede på Langebro hos Lille Jens. Det var dejlige tykke levende ål. Jeg husker engang min broder var nede at hente ålene. Da han kom til bækken, der løber ud i Bagerdammen, syntes han, at ålene virkede så døde. For at se om det var tilfældet, stak han en ned i bækken, men vupti så var den væk. Mor opdagede det na-

turligvis, så han måtte jo gå til bekendelse. Ålene skulle løbe i salt til de døde. Derefter blev de skrubbet med en halmvist med groft salt. Skindene blev derefter helt lyse og fine, og efter at have ligget i salt i nogle dage, var de klar til frokosten.

En anden tradition var foreningen HOAs juletræ på Hellebæk Kro. Vi dansede om juletræet og fik godtepose med kagehjerter og glansbilleder. Det syntes vi var meget flot.

Handelen i Hellebæk

I selve Hellebæk var der ikke mange forretninger. Der var købmand Schaar, hvor vi altid handlede. På det tidspunkt hed købmanden dog Andersen, men forretningen blev ef-

ter den tidligere ejer altid kaldt købmand Schaar. I en vise om branden på Hellebækgård i 1906 hedder det i omkvædet: »Dengang det brændte på Hellebækgård, så gik røgen lige op til P.C. Schaar.«

En anden forretning var bageren der lå i Bøsemagergade nr. 18. Bagermester var Adolph Lund. Hans hustru Marie Lund var i øvrigt min gudmoder. Vi hentede store grove rugbrød. Var de udsolgte fik vi et halvsigte, det syntes vi unger var vidunderligt. Når mor ikke bagte om søndagen købte vi kager.

Kød købte vi, når slagter Friis fra Aalsgaard kom med sin slagtervogn. Lille Jens og fisker Ellen fra Langebro kom og solgte fisk. Det

fortales, at når fisker Ellens torsk var ved at blive slappe og ikke slog med halen, så kildede hun dem på maven.

Skolegang

Da jeg var 7 år kom jeg i »Fabrikens Skole«. Det var nede på Strandvejen nr. 125 i den gamle Kongens Mølle. Det hed sig, at det var en betalingsskole, men det var vist ikke meget mine forældre betalte. I den ene ende af skolen var arrest, så det var jo en mærkelig blanding. Vi havde lærer Petersen og hans kone. De kom senere til Borsholm. Så havde vi Frk. Johansen, der havde haft en pigeskole. Hun lærte os at sy og strikke. Da skolen blev nedlagt, kom

Else Trolle Petersens skoleklasse fotograferet i 1914. På billedet ses lærerne Petersen og frøken Johansen, og Else selv sidder som nr. 3 fra venstre på den næstforreste række (grå bluse). Erik Trolles samling.

Else Trolle Petersen er her fotograferet foran barndomshjemmet i Bøssebogsgade 30. Erik Trolle fot. 1997.

vi ud til Kommuneskolen, der jo stadig ligger oppe i Aalgaard. Her fik vi som førstelærer Hildinge. Han var en rar skolelærer, men vi lærte vist ikke så meget. Når vi havde eksamen, var det én dag. Efter eksamen fik vi 50 ører. Så gik turen ad Gl. Hellebækvej ind til Helsingør. Vi købte lakrisrod, en appelsin og nipsenåle. Vi skulle også have en gave med hjem til mor. Den blev købt i en galanteriforretning, der lå oven på Amorsko. En figur til 10 øre. Så travede vi hjem igen.. Appelsinen nænnede vi ikke at spise. Når jeg stolt havde overrakt mor gaven, blev appelsinen delt, så alle fik et lille stykke.

En af lærerne vi havde, begyndte med gymnastik. Det foregik i et klasselokale, og vi havde vort almindelige tøj på. En gang om året kom vi på skoleskovtur, den gik altid til Zoologisk Have.

Til turen havde lærer Andersen skrevet en sang:

»Væk, Væk, Væk vi kommer fra Hellebæk..

Fremad, Fremad! Dreng, Piger!
Ingen går som i en Sæk,
men lad alle se og høre,
at vi er fra Hellebæk.«

Den sang var vi meget stolte af og den blev gentaget i det uendelige.

Vi gik i skole fra klokken 8 til kl.

14. Nogle gange sad vi over. Jeg kan huske engang, vi havde syning. Så fandt jeg på, jeg ikke havde synåle. Jeg fik lov til at gå ud og købe nåle. Jeg mødte en pige, som spurgte om vi ikke skulle nipse lidt. Vi gik ind i anlægget, der lå på hjørnet af Bøssebogsgade, og der løb tiden fra mig. Det betød oversidning. Vi havde stor respekt for lærerne og troede nærmest de var konger.

Da jeg var 14 år kom jeg ud af skolen. Da tudede jeg, og det mærkelige er, at jeg tit havde tudet, fordi jeg gik i den.

Jeg blev konfirmeret nede på Hellebækgård, hvor der var indrettet

Karrusel på Pinsebakken ved Hammermøllen omkring 1904. Hellebæk-Aalsgaard egnshistoriske Samling.

kirke. Vi kørte i karet derned og præsten hed Dankau.

Pinsen i Hellebæk

Pinsen var en stor begivenhed i Hellebæk. Fra gammel tid var der tradition for, at der blev stillet boder, karruseller og meget mere op på pinsebakken der lå oppe ved Kirkegården.

Vi glædede os fra det første læs med brædder blev kørt derop. Første

pinsedag var der ikke noget, men anden pinsedag når klokken var 16.00 så havde vi vort fine tøj på og så skulle vi i pinseskoven.

Vi fik altid en 50 øre til at more os for. Jeg husker engang jeg gik derop med min lillebror Knud. På vejen stod der lirekassemand. Knud ville godt give en 5 øre. Han gav 50 øren og forventede så at få penge tilbage. Det ville lirekassemanden ikke og så stod vi to unger der og vræ-

lede. Heldigvis kom der nogle voksne fra Hellebæk og de fik forklaret, at drengen selvfølgelig ikke kunne give alle sine penge.

Der kom mange tusinde mennesker og Hornbækbanen indsatte særtog. Mange kom dog selv kørende i charabanc. Der var 5-øres dans, øltelte, karruseller, professor Labri, sangerindetelt og meget mere.

Indgangen til pinsebakken gik fra Hellebæk station op forbi Hammermøllen, der dengang var beboet. Derefter startede teltene. Det første telt var et øltelt og det var en familie Jensen fra Hellebæk der havde det.

Tredie pinsedag var der også fest. Så var vi med far og mor oppe og hente penge for det mælk og fløde vi havde leveret.

Ud at tjene

Mor var meget syg. Hun havde kræft i halsen. Da jeg var 16 år døde hun og så kunne vi ikke mere have mejeriet. Mejeriet blev overtaget af en bror til forpagteren på Hellebækgård. Vi flyttede til Apperup, hvor far arbejdede hos en gartner. Senere kom han ned på Hellebæk kro som en slags bestyrer.

Jeg kom ned til købmand Petersen i Aalsgaard som ung pige. Den gamle farmor kaldet tante Rikke tog sig af mig og af hende lærte jeg at lave mad og meget mere. Min bror Knud kom i lære samme sted som købmand. Jeg var der i to år og fik 50 kr. om måneden. Senere kom jeg ud på Julebæk hos Christiansen, hvor jeg serverede. Der havde jeg hørt, at man kunne tjene 100 kr. på en dag. Jeg lovede Knud et sæt tøj, hvis det en dag lykkedes for mig. Hvor var jeg stolt da jeg kunne købe tøjet.

Det blev til mange gode år på Julebæk, men det er jo en helt anden historie.

Mit Hellebæk, mejeriet, bageren, købmanden, skomageren, den travle klædefabrik og de mange mennesker, der næsten alle arbejdede på fabrikken vil altid have en stor plads i mit hjerte.

En barndom i Laugø Huse i 1920'erne

af S.A. Rasmussen

Laugø Huse i Helsingør Sogn er en samling udflyttergårde og huse lige syd for Laugø, en landsby, der trods sit imponerende antal gårde hører til de mindre kendte lokaliteter i Nordsjælland. I 1923 stiftede denne artikels forfatter bekendtskab med Laugø Huse, hvor han tilbragte 8 dejlige år af sin barndom.

Barndom i Laugø Huse i Tyverne

En mørk efterårsaften i 1923 stiftede jeg som 3-årig bekendtskab med mit 6. sæt plejeforældre og det hjem, jeg skulle leve lykkeligt og sorgløst i i 8 år. Min nye plejemoder havde hentet mig i København, og var kørt med tog til Helsingør og i bil til et sted på en markvej, hvor

vi blev mødt af min plejefader og min 15-årige plejebroder. De bar mig træt og søvnig, som jeg nu var, ad stien til huset, der skulle blive mit fremtidige hjem. Så skulle jeg lægges i seng, og så brast det for en lille ængstelig dreng. Jeg ville ikke klædes af og blev lagt til seng med frakke og støvler på, og om

Den årlige sommerudflugt til stranden var en stor begivenhed. S.A. Rasmussen ses her som 5-6-årig iklædt det hvide matrostøj, han var blevet døbt i. På billedet ses også plejefaderen Peder Andersen med hustruen Anna og Virans kommende ægtemand, smedemester i Helsingør, Peder Nielsen.

natten oplevede jeg et skrækkeligt mareridt.

Om morgenen så alt rart og hyggeligt ud. Min plejemoder var en mild og sød kone omkring 40 år, og efter nogle dage kunne jeg konstatere, at jeg nok ville blive nogen tid hos hende.

Huset var et arbejdsmandshus, stråtækt og hvidkalket. Det findes stadig i Laugø Huse på Birkehøjvej 22. Der hørte 1 tønde land til, som stadig blev udnyttet til dyrkning af kartofler, roer, lucerne og lidt havre til føde for en hest, en gris, en del høns og en overgang en ged, som jeg aldrig blev gode venner med. Foran huset var der en prydhave med 3 frugttræer og en plæne, som skrånede ned mod kirkestien, hvor også brønden var. Her hentedes vand i en spand, til brug i køkkenet. I begyndelsen haledes vandet op af brønden ved hjælp af en lang stang med en karabinhage - senere anskaffedes en pumpe. Der var også en køkkenhave med ærter, gulerødder, jordbær og andre køkkenurter samt bærbuske. Ved nordgavlen af huset stod - og står stadig - et stort asketræ, hvor min plejefader satte en gyngesving op til mig, som jeg brugte meget. Ved sydgavlen var der et stort kirsebærtræ, som var nemt at klatre i, når bærrerne var modne, og der var mange af dem!

Når man gik ind i huset ad hoveddøren fra haven, som vendte mod vest, kom man ind i en lille forstue med klinkegulv. I hjørnet til venstre var indrettet et skab med hylder, der benyttedes som spisekammer. Til højre var der en dør ud til loen. Her var et rum til fedegrisen, og hesten havde også her en bås. Fra forstuen gik en trappe op til loftet, der til højre var åbent ned til loen og med plads til hø og halm. Til venstre havde min plejefader indrettet et stort soveværelse. I forstuen var der også til venstre en dør ind til den »fine stue«, der sjældent blev benyttet. Lige for var der døren ind til køkkenet med komfuret, et spisebord med tre

stole og ved vinduet køkkenvasken, hvor vandspanden stod. Herfra til venstre var der en dør til dagligstuen, hvor min plejefader sov til middag på en sofa om søndagen, og når han ellers ikke om vinteren arbejdede på teglværket i Maarum. Mest opholdt man sig i køkkenet, til måltiderne og til aften, mens min plejefader lavede mad på komfuret, og min plejefader sad for bordenden ved petroleumslampens skær og læste højt af feulletonen i avisen, som naboer klippede ud, og som gik på skift.

På et tidspunkt blev der indlagt elektricitet på gårdene. Min plejefader arbejdede ved opsætningen af elmasterne, men havde ikke råd til selv at få installeret elektricitet.

Det var også her i køkkenet at jeg sad ved brændekassen og savede løvsavsarbejder - mere eller mindre velkomne julegaver til min plejebroder og plejesøster.

Den nærmeste nabo var gårdejer Marius Larsen (Højbogaard ved Troldemosevej), hvis marker stødte op til huset på 2 sider. Jeg kom jævnligt på gården for at hente nymalket mælk og undertiden for at lege med datteren Inger, der var nogle år ældre end mig. Der herskede en glædesløs stemning på gården, parret især konen - var stærkt religiøse, og jeg følte mig ikke særlig velkommen, selvom jeg i hvert fald en gang var med til Ingers fødselsdagsfest. Det var måske ved den lejlighed, at hun fik et stueorgel, som hun en dag andægtigt viste mig i den »fine stue«. Der var en karl og en pige som tjenestefolk på gården, og de hjalp til i husholdningen, passede køer, grise og heste, og arbejdede i marken med roelugning og med høsten af høg og korn.

Den anden nære nabo var gård-ejer Anders Madsen (Birkehøjgaard ved Birkehøjvej). Her hentede jeg også mælk en overgang. Foruden en gammel røgter med guldring i den ene øreflip, som fascinerede mig meget, var der to raske karle. Efter

aftenmalkningen stod de ude i gården med hver sin vandspand og vaskede ansigt og arme og pjankede meget med mig, så jeg kom sent afsted med min mælkespand. Jeg skulle op ad en markvej for at komme til stien og hjem, og her skulle jeg passere et tæt bevokset mosehul. Det kunne være afskrækkende en mørk vinteraften, og jeg fortrød, at jeg ikke var kommet afsted inden det blev mørkt.

Gårdejeren så jeg aldrig. Det fortæller, at han hver aften klokken 7 på strømpefødder listede ind i den »fine stue« for at aflytte Pressens Radioavis på det store 7-lampers radioapparat. Så gik han tilbage til folkestuen og kunne fortælle nyt. Det var på Birkehøjgaards jord, at der i 1959 forgæves boredes efter olie.

Endelig var der »Troldemosegaard« (250 m nord for den senere anlagte Helsingørvej), hvis ejer Hans Larsen var en bror til Marius Larsen på Højbogaard. Han var i modsætning til broderen en meget aktiv og udadvendt mand. Han var den første på egnen der fik bil. Han havde opstaldet travheste på gården, hvilket gav anledning til et falsk rygter om, at han havde spillet gården væk på travbanen, da familien flyttede fra sognet.

Min plejefader, Peder Andersen, var født i 1879 i Gosmer ved Odder i Jylland, og blev i 1907 gift med min plejemor, Anna Helena Vahlstrøm i Stockholm. Deres datter Anna Sofia Elvira blev min plejesøster og hun var sygeplejerske på Ebberødgaard, da jeg kom til Laugø. Sønnen Peder Oskar Marius blev min strikse plejebroder, medens »Viran«, som jeg kaldte hende, var som en meget kærlig mor for mig og forkælede mig over alle grænser.

Min plejemor var, da jeg kom til Laugø, ret svagelig. Jeg husker ikke lægebesøg i huset, men jeg hørte tit min plejefar brokke sig over al den medicin, han skulle købe, når han skulle til byen.

S.A. Rasmussen fotograferet som 9-årig ved hjemmet i Laugø Huse.

Hvad jeg husker min plejemor bedst for, er de sommermorgener, hvor jeg fra soveværelset kom ned i køkkenet, hvor jeg stod på en stol, mens hun gav mig tøj på. Det var livstykke, der skulle knappes i ryggen, som jeg ikke selv kunne klare. Så fik jeg the, løb ud i haven, indsnusede duften fra de blomstrende frugttræer, rundede hushjørnet i løb, gav gyngen et skub og fortsatte til bagsiden af huset for at se, hvor langt min plejefar var kommet aftenen før med sine byggerier. Min plejefamilie flyttede til Laugø Huse omkring 1918, og lejede huset, som de først i 1930 købte. Peder Andersen arbejdede som arbejdsmand på Maarum Teglværk om sommeren; om vinteren stod teglværket stille. Han kørte tidligt om morgenen hjemmefra til Maarum på cykel og kom tilbage ved 5-tiden om eftermiddagen. Efter et hastigt måltid gik han så i gang med arbejdet på grunden og i marken, og yderligere udvidede han huset med to små grisehuse og et stort hønsehus. Om vinteren spændte han hesten for vognen, kørte til Gilleleje og købte et par kasser fisk, som han kørte rundt og falbød på gårdene. Han var såle-

Hans Larsen på Troldmosegaard arrangerede sammenkomster for FDF-spejderne. Den da 4-årige S.A. Rasmussen ses yderst til venstre med bøl-lehat og bag ham Peder Andersen. På billedet ses også plejemoderen, Viran samt gårdejerens og hans familie.

des meget arbejdsom og fik også tid til at være aktiv i fagforeningsarbejdet i Maarum, senere i Helsingør, hvor han blev medlem af sognerådet. Peder Andersen var en kraftig, højrøstet mand, der kunne bande, skælde og smælde på tre skandinaviske sprog, men jeg beundrede ham som barn og respekterer ham den dag i dag.

Der var altid rigelig med mad i huset, hjemmeavlede kartofler, grønsager og bær, æg og høns, flæsk fra sulekarret og nedsaltede sild. Mælk måtte jeg, der er allergisk overfor mælk, hente på nabogårdene efter aftenmalkningen. Jeg legede noget med den lidt ældre Inger fra Højbogaard, men ellers fik jeg nemt tiden til at gå hjemme. Løvsavsarbejder, modelkartonsamling fra Familie Journalen, jeg fik glansbilleder af min plejesøster og nipsenåle fra min plejebroder. Jeg broderede stramaj og syede bogmærker på hullet, hvidt

karton som blev monteret med farvede silkebånd. Alt dette opmuntrede min plejesøster »Viran« mig til, og hun købte også en Ole Bole ABC og lærte mig at læse, skrive og regne. Hovedregning kneb det lidt med, men så skrev jeg tallene i luften og regnede dem sammen.

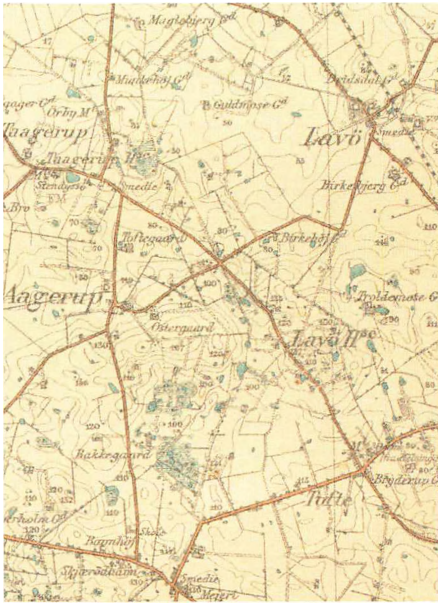
Viran var som regel hjemme lørdag-søndag og cyklede frem og tilbage til og fra Ebberødgaard. Var det blevet sent og ved at blive mørkt, fulgte hendes bror Peder hende til anstalten og kørte alene tilbage. Der var et særligt kærligt forhold mellem de to søskende. Viran var 8 år ældre end Peder, og hun havde, da han var lille, måttet passe og pleje ham, da forældrene åbenbart begge var optaget af arbejdet som spiseværter.

Mine biologiske forældre, der hver måned betalte 30 kroner for mit ophold, kom på besøg en gang om året for at se til mig. Jeg fik besked på at tiltale dem »tante og onkel«.

jeg holdt meget af min far, som havde gode bøger med til mig. Han var meget fåmælt og tydeligt underkuet i ægteskabet. Mit fremtidige tilhørsforhold er nok blevet diskuteret under disse besøg. Mine plejeforældre ville gerne adoptere mig, men mine forældre tøvede med at tage bestemmelse herom.

Det blev omsider besluttet, at jeg skulle døbes, og det blev jeg i en alder af 5 år. Jeg husker tydeligt hele ceremonien.

Min plejesøster klædt i hvidt og jeg selv i hvidt matrostøj gik sammen gennem Helsingør kirke op til døbefonten. Jeg stod på en skammel bøjet ind over denne, mens pastor Lyngh-Larsen hældte vand over mit hovede og læste dåbsritualet. Der var mange folk i kirken for at overvære den usædvanlige forestilling, og min plejesøsters optræden som gudmor i hvid kjole har sikkert givet anledning til mange gisninger og

Kort fra 1915 visende Laugø (Lavø) og Laugø Huse. Troldeosegaard og Birkehøjgaard er nævnt på kortet, medens Højbogaard blot er angivet ved sine bygninger. Den ligger midt mellem de to førstnævnte gårde. Gården deler adgangsmarkvej med Troldeosegaard.

rygter i dagene efter, næret af at jeg fik efternavnet Rasmussen.

Sent på efteråret blev der slagtet julegrise rundt om på gårdene, og også hos Peder Andersen blev fedegrisen slagtet.

Den blev en tidlig morgen med en nabos hjælp gennet ud og lagt på et omvendt trækar. Min plejefar førte selv kniven til et snit i halspulsåren samtidig med at Viran opsamlede blodet i en spand og piskede med et piskeris for at det ikke skulle størkne. Selv blev jeg sat til at holde i halen. Grisen hylede og skreg gudsjammerligt og jeg fandt det hele meget uhyggeligt og ubehageligt. Når jeg om eftermiddagen kom tilbage fra skole, hang grisekroppen rengjort i loen, og plejemor og Viran var i gang med at lave sort pølse, spegepølse, leverpostej og megen anden slagtemad. Hele huset var fyldt med en ram ubehagelig lugt, som varede nogle dage.

Det var skik, at naboerne invitere- de hinanden til slagtegilde, og jeg

husker et sådant hjemme i huset. Der var dækket op i dagligstuen, og der var nogle naboer som gæster. Til disse gilder serveredes et utal af retter, sort pølse, medisterpølse, finker, leverpostej, nyrøget spegepølse, ribbenssteg, svine- og kalvesylte, flæskesteg, nylavet krydderfedt og meget mere. En af gæsterne ved dette gilde imponerede alle ved at tage en fløjtende kedel af komfuret og bære den rundt om bordet stående på højre hånds fem fingerspidser.

En gang om sommeren tog man på skovtur. Som regel til Tisvildeleje eller Gilleleje, men jeg husker også en tur til Gribso i Gribskov, og at plejefar roede familien en tur på søen i en lejet robåd. Det mørke vand og frygten for, at båden skulle gå under gjorde mig bange og jeg græd hele tiden. Der var noget højtideligt og forventningsfuldt ved den planlagte skovtur, der selvfølgelig krævede godt vejr. Om morgenen blev maden smurt, hesten blev striglet, vognen gjort ren, og alle skulle have søndagstøjet på. Så kørte man afsted med en rigtig madkurv og diverse udstyr. Nået til nordstranden, blev hesten bundet og fik mulepose på, og så gik man ind i skoven eller lidt tilbagetrukket ned til stranden, lejrede sig og nød den medbragte mad og drikke. Man badede ikke, men mændene smed jakken! Den årlige bakkefest i Gilleleje har jeg også været med til et par gange. Jeg husker en dyst i havnen, hvor mænd i robåde bevæbnede med en åre med en slags stødpude skulle skubbe hinanden i vandet til tilskuernes morskab. Byen var fuld af restaurations- telte, musik og optog samt optræden forskellige steder.

Jeg husker at jeg med hele familien var til dyrskue i Hillerød. Jeg var med inde at se den tatoverede dame. Det var ellers ikke tilladt for børn, men min plejesøster insisterede på, at jeg kom med ind, da jeg jo ikke kunne stå alene udenfor mellem alle disse fremmede folk. Damen var meget tatoveret, men optrådte yderst

anstændigt, så jeg tog ikke skade! I et andet telt fremvistes en krokodille, der lå i et trug af rå brædder med lidt ler og vand i bunden. Fremviseren morede sig med at lade en lille skildpadde kravle rundt på ryggen af det store dyr.

Cirkus var hvert år den store begivenhed i Helsingør by og for omegnens befolkning. Hvert år kom et usselt lille cirkus med en enkelt beboelsesvogn trukket af en hest. De satte et lille telt op på markedspladsen. Folk morede sig over den primitive forestilling, samtidig med at man ynkede de få optrædende. Men det lille cirkus kom igen år efter år, og voksede sig vist større med tiden.

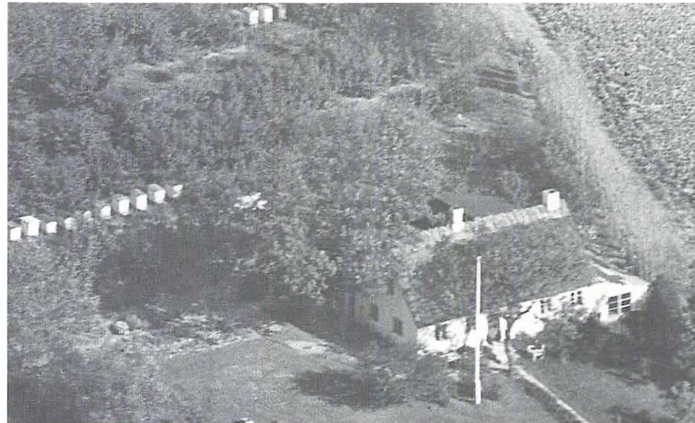
Da jeg var 7 - næsten 8 år - begyndte jeg i Helsingør skole. Det var sidste frist aldersmæssigt, mine plejeforældre havde trukket tidspunktet for skolegangen så langt ud som muligt, fordi jeg dengang tit var syg. Første gang den berømte doktor Holger Børge kom for at tilse mig, gik han videre til naboen og udtalte, at den dreng, som Andersens havde taget til sig, fik de ikke megen glæde af! Det var ellers en hyggelig skole med drenge og piger i samme klasse, og jeg var helt opsat på at tage skolegangen som en rar oplevelse og adspredelse. Jeg ved ikke, hvorledes det kom sig, men da jeg havde gået i 1. klasse en uges tid, blev jeg flyttet til 2. klasse, da jeg kunne både læse, skrive og regne. Klassekammeraterne kom fra de omliggende bøndergårde og fra Helsingør by, og jeg oplevede aldrig nogen form for slagsmål eller chikanerier eleverne imellem.

Lærerstaben bestod af overlærer Larsen, andenlæreren Gunnar Galatius, der underviste i sang og sløjd, og senere blev sløjdinspektør i København, og derfor blev afløst af lærer Westh. Så var der to kvindelige lærere, hvoraf frøken Ellehauge blev min klasselærer i de 4 år, jeg gik i skolen.

I 5. klasse var der et par elever, der skulle søge optagelse til statsskolen

Fotografi fra 1920 visende et af husmandsstederne i Laugø Huse. Helsinge Arkiv.

Birkehøjgaard. Udateret luftfotografi. Helsinge Arkiv.

i Hillerød. Jeg ville gerne selv have været blandt de to-tre elever, som frøken Ellehaug gav stileopgaver oppe ved katederet, når vi andre blev sendt hjem. Men det kom ikke på tale.

Vinteren 1928/29 var ekstra hård og langvarig, kold og med megen snefygning. En vinteraften, da det stormede og sneede meget kraftigt tog min plejefar en skovl med ind i forstuen. Om morgenen kunne han kun med stor kraft åbne yderdøren og derefter med skovlen bane sig vej ud i haven og rundt om huset til bagsiden, som var dækket af sne op til skorstenen. Jeg kunne ikke gå til skole i tre dage, før snekastningsholdet fik ryddet skolestien. Alligevel fik min plejefar en mulkt på 16 øre, fordi jeg ikke var mødt på skolen. Da jeg omsider kunne komme frem ad stien, gik jeg mellem to mure af hårdt frossen sne, så høje at jeg ikke kunne se det omgivende landskab. Nogle dage efter indtraf en ny voldsom snestorm om formiddagen, da jeg var i skole. Overlæreren kom pludselig ind i klassen og beordrede alle elever, der ikke havde hjemme i byen, til straks at begive sig hjem. Da jeg begyndte hjemturen var den udgravede gang, jeg havde gået i til skolen, føjet til med nysne, så jeg ikke kunne se, hvor stien var. Imidlertid var det gamle snelag frosset så hårdt, at jeg nemt kunne gå på det,

men gang på gang faldt jeg ned i den løse sne. Jeg masede mig op igen, fik tømt gummistøvlerne, der var blevet fyldt med sne, og travede videre og sank i igen og igen. Til sidst var jeg meget træt og ville sætte mig for at hvile, men kom i tanker om, at jeg i Børnevænnens blad havde læst, at så faldt man i søvn og vågnede ikke mere. Jeg nåede omsider hjem og blev modtaget af min plejemor, der blev lettet over at se mig, og som fortalte, at min plejefar var gået over til naboen for at låne en kane, så han kunne køre ud for at finde mig, da naboen datter forlængst var kommet hjem, da hun var gået ad sognevejen.

Viran havde i nogen tid været forlovet med smedemester P. Nielsen i Helsinge, som var ungarl og 14 år ældre. Han havde boet i smedehuset i Skolegade sammen med sin mor og en søster i mange år, men nu byggede han et nyt hus til sig selv for 12.000 kroner, hvilket virkelig imponerede indbyggerne i Helsinge. Jeg husker, at jeg en kold og mørk morgen gik med min Viran og Peder ad stien til byen til det nye hus.

Viran skulle fernisere gulvene og jeg skulle med for at se det hus, hvor jeg senere i mange år kom til at tilbringe alle mine skoleferier i trygge og kærlige omgivelser.

Viran og smedemester Peder Nielsen blev gift i 1926. Jeg har været

med til brylluppet, men husker ikke meget fra dagen. Kun at det om aftenen i det nye hus, bankede uventet på døren, som langsomt åbnedes, hvorefter en hat blev smidt ind i stuen. Lidt efter kom der folk ind og sagde, at eftersom hatten ikke var blevet smidt ud, regnede de med, at de også kunne komme ind. Det var familie fra Frederiksværk, der kom for at lykønske. I 1931 døde min plejemor. Jeg blev meget uheldig, fordi jeg fik at vide, at jeg skulle flytte til København, bo hos min »tante og onkel«, gå i skole i København og miste min rigtige familie. Min plejesøster og hendes mand ville gerne have adopteret mig, men det kunne der nu ikke blive tale om. Hun af tvang min mor det løfte, at jeg for fremtiden skulle tilbringe alle mine ferier og fridage i Helsinge, og det gjorde jeg så længe jeg gik i skole. Altid har jeg betragtet familien i Helsinge som min rigtige familie, og de har til gengæld betragtet mig som fuldgyldigt medlem.

Referencer:

Sørensen, Arne, Laugø By, 1988, eget forlag.

Nielsen, N. Th., Helsingebogen, 1945.

Brikker fra en Svunden tid, Helsingeforlaget, 1998.

Privatarkiv hos familien.

Hyllingebjerg ved Liseleje.

Af Nils Frederiksen

For 86 år siden lod fabrikant William Bendix og hans hustru Agnete opføre deres prægtige sommerhus på Hyllingebjerg ved Liseleje. I foråret 1999 kom huset på forsiden af aviserne. Her følger nekrologen over et usædvanligt hus med en usædvanlig skæbne.

Lænket til gravkøen forsøgte aktivisterne Katrine Hansen, Lars Hansen og Erik Stiesen i slutningen af maj

måned i år at forhindre den videre nedrivning af statens ejendom Hyllingebjerg på nordkysten ved Lise-

leje. Allerede tirsdag den 18. maj havde Tisvilde Skovdistrikt iværksat den endelige nedrivning af huset. Men den lokale befolkning under anførelse af Jens Leth Hansen og Sylvest Jensen protesterede kraftigt mod nedrivningen og håbede at få myndighederne i tale for at finde en løsning til at bevare huset. Men det viste sig desværre forgæves. Kl. fem om morgenen den 1. juni mødte 20 kampklædte betjente op på grunden og arresterede fem af aktivisterne, der blev ført til politistationen i Frederikssund sigtet for brud på husfreden. Det var Skov- og Naturstyrelsen, der administrerede ejendommen, der havde anmeldt aktivisterne til politiet for at få sagen afsluttet ef-

Akvarel af arkitekt Niels Hatting-Jørgensen, 1936. Som man kan se lå Hyllingebjerg allerede dengang ganske tæt på skrænten, om end den var knap så stejl som i dag. Niels Hatting-Jørgensen var samtidig med Louis Hygum, og han var arkitekt på flere af de ældre sommerhuse, der ligger op ad Hyllingebjergvej, hvor han i øvrigt selv byggede sommerhus i 1919. Niels Hatting-Jørgensen tegnede således også den oprindelige familie Löwengrens store sommerhus Castra, som ligger halvvejs op ad Hyllingebjergvej. Det minder i stil og udseende meget om Hygums sommerhus Hyllingebjerg.

Louis Hygum fotograferet i gården til Hyllingebjerg, formodentlig i 1913. - Louis Hygum (1879-1950) studerede på Kunstakademiet 1903-05, men tog ikke afgang som uddannet arkitekt. Han fik nemlig hurtig arbejde hos nogle af tidens store arkitekter, bl.a. P.V. Jensen-Klint. Han var medstifter af Den Fri Arkitektforening i 1909 sammen med flere af datidens yngre arkitekter, bl.a. Carl Petersen, Ivar Bentzen, Povl Baumann, Thorkild Henningsen og Jesper Tvede. Den engelske haveby Hampstead Garden var en stor inspiration for Louis Hygum, hvad man kunne se på huset Hyllingebjerg. Louis Hygum tegnede en omtrent kopi af Hyllingebjerg for litteraturkritikeren Edvard Brandes på Nærumvej 226 (nuværende Skodsborgvej 242) i 1917. Senere i 1920'erne og 1930'erne tegnede han flere beboelsesejendomme i København.

ter længere tids protester og diskussioner i bl.a. pressen. Og imens gik håndværkerne i gang med at jævne det gamle hus helt med jorden. Det er en stor skam, for Hyllingebjerg var ikke et ganske almindeligt sommerhus på nordkysten. Det var et usædvanligt hus med ejendommelige skæbner.

Tegneren Hans Bendix fortæller i en af sine erindringsbøger, Troskyldigt forår (1967), hvordan han og fætter Axel en lys sommeraften under 1. verdenskrig cyklede fra København op ad Strandvejen mod Rungsted. Sommeraftenen var imid-

lertid så vidunderlig, at de fremme i Rungsted besluttede sig for at cykle videre mod Marienlyst ved Helsingør og herfra igen videre mod Liseleje, hvor deres onkel William Bendix (1865-1937) havde bygget »en prægtig sommerresidens, »Hyllingebjerg«. Alle sov endnu, men vores fætter Tyge Bendix, en født skønånd, der kom til at leve det meste af sin tid i Rom, måtte været vækket af ridehestenes vrinsken. I hvert fald lå han ud af vinduet og sigtede på os med et jagtgevær. Han troede vi var indbrudstve.»

Hans Bendix og fætter Axel nød et par dejlige sommerdage hos familien i huset, før turen gik tilbage til København. Sommerresidensen lå endnu for enden af Hyllingebjergvej i Liseleje indtil maj måned i år. Men det var knap så prægtigt som førhen. Huset havde stået tomt i et par år, og skrænten var rykket færruende nær. Men William Bendix og hans hustru Agnete Bendix initialer stod stadig indgraveret i overliggeren ind til gårdspladsen med årstallet for husets opførelse: 1913.

I 86 år havde huset ligget dér, øverst oppe på Hyllingebjerg, ca.

2. km fra fiskerlejet Liseleje. Tæt ud til skrænten og havet med udsigt ned over Liseleje og over mod Tisvilde og Kullen i Sverige. Som et vartegn for skibe og forbipasserende på stranden. Særpræget, stort og lidt mystisk med de mægtige stråtage og og de mange skorstene. Indtil 1961 var huset i privat eje og utilgængeligt for nysgerrige. På det tidspunkt overtog staten ejendommen. I 1965 blev huset udlejet til foreningen Natur og Fritid, der selv fik lov til at sætte det i stand og bruge det som et slags pensionat for foreningens medlemmer. Også udenlandske medlemmer af foreningen fra specielt Holland, Østrig og Tyskland benyttede i mange år huset i sommerhalvåret. I slutningen af 1960'erne sørgede staten samtidig for

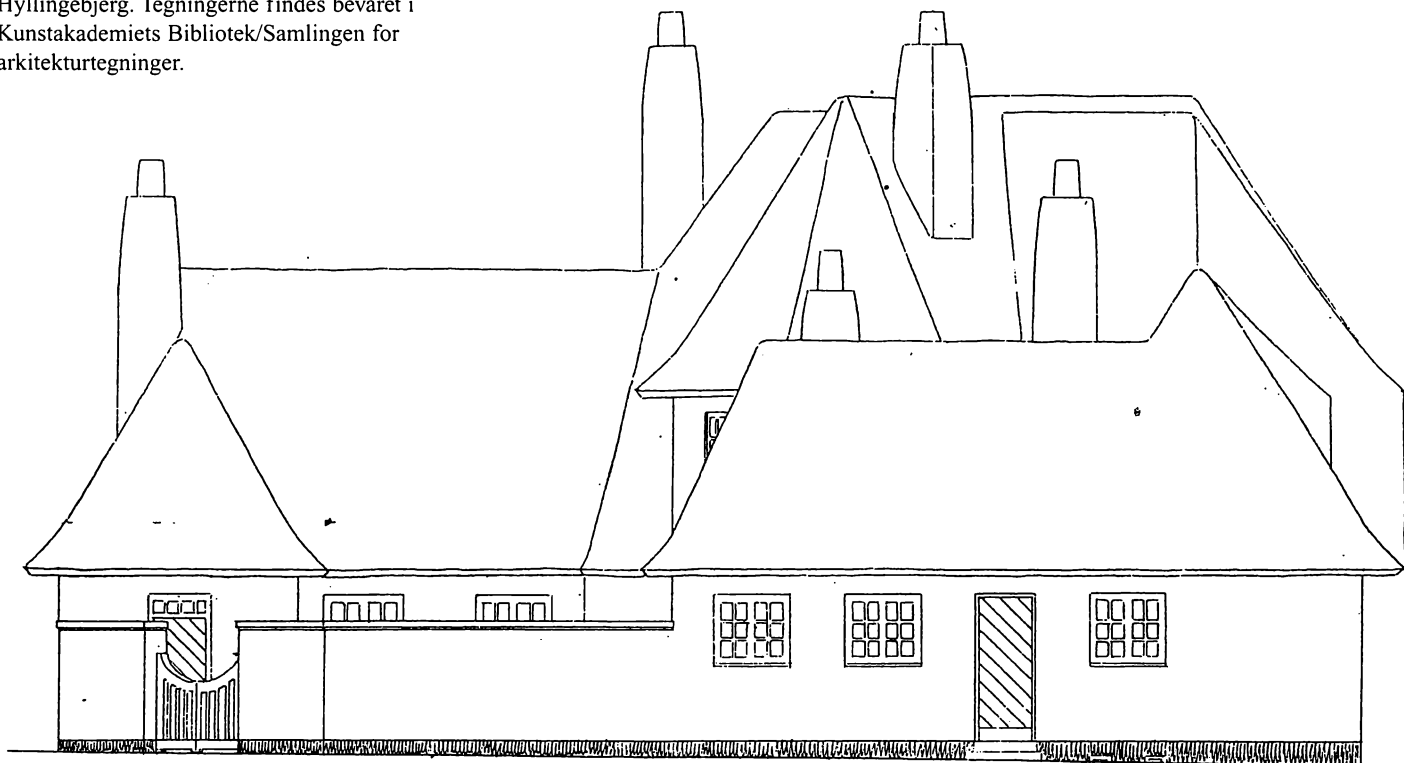

Operasangeren Jørgen Bendix, som i sin ungdom boede på Hyllingeberg om sommeren, inden han i 1930'erne selv fik bygget træhuset Hyllingehus i nærheden. Jørgen Bendix boede sine sidste år i Hyllingehus og var en særpræget skikkelse i det lokale miljø.

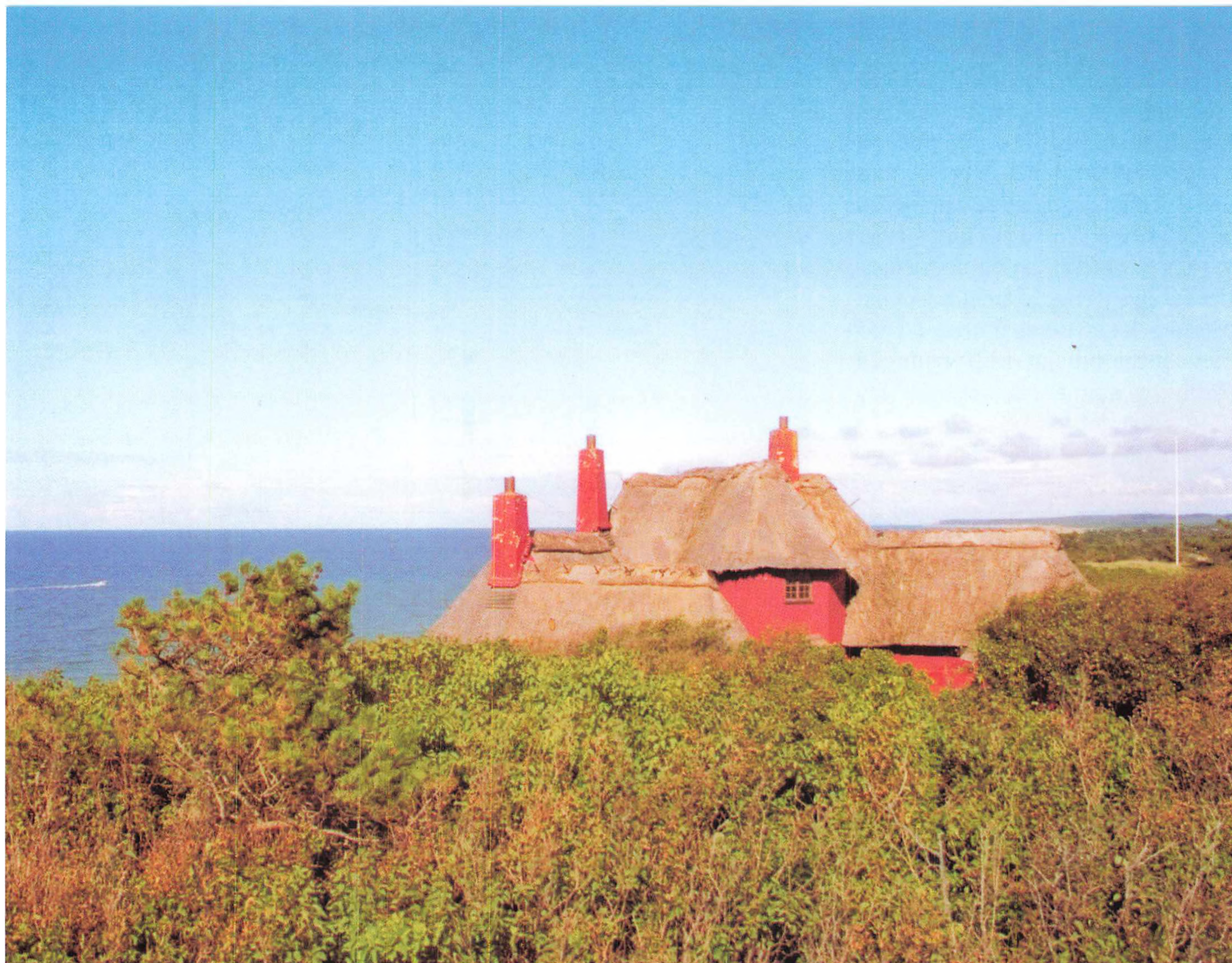

Operettesangerinden Amelie Kierkegaard, som i datiden var en af Københavns mest feterede skikkelser på Frede Skaarups teater Scala på Vesterbrogade. Hun købte i 1933 Hyllingeberg af familien Bendix og boede hér indtil sin død i 1965.

En af arkitekt Louis Hygums tegninger af Hyllingeberg. Tegningerne findes bevaret i Kunstakademiets Bibliotek/Samlingen for arkitekturtegninger.

Side mod Syd-Øst.

Hyllingeberg, som det så ud indtil nedrivningen begyndte i maj måned 1999.

at skrænten blev renoveret og sikret mod bølgernes fortsatte slid. Men selv om staten siden 1965 har haft opsyn med husets vedligeholdelse, vurderede brandtilsynet for et par år siden ikke længere huset velegnet til udlejning, og foreningen Natur og Fritid op sagde derfor lejemålet i 1997. Huset stod tomt, og i november 1997 fik Tisvilde Skovdistrikt, der har opsynet med huset, tilladelse fra Skov- og Naturstyrelsen til at nedrive huset. Man anså det ikke længere for muligt at bevare huset, der kun lå 1 meters penge fra skrænten.

Beslutningen vakte imidlertid protest blandt de lokale beboere, og en underskriftindsamling mod nedrivningen blev sat i værk af antikvitetshandler Jens Leth Hansen fra Liseleje. Miljøministeriet, der ejede huset, lovede på den baggrund, at der ville komme høring om huset inden der skete mere i sagen. Den høring fandt desværre aldrig sted.

Som nævnt blev huset bygget i 1913 af fabrikant William Bendix og hans hustru Agnete. Han var en velhavende grosserer, der siden 1898 havde tjent store penge sammen med sin bror Georg Bendix på im-

port af landbrugsmaskiner. En af dattidens kendte arkitekter, Louis Hygom, tegnede huset i stil med engelske havehuse. Det blev opført tæt ud til vandet på en stor bar kystgrund, som William Bendix i første omgang lod pløje op, så familien i tilfælde af fødevaremangel under 1.verdenskrig selv kunne dyrke grøntsager og evt. korn til de heste, som man også havde i en tilhørende lille stald, der for længst er revet ned. Kun fundamenterne står endnu inde i roserne. Dyrkningen blev dog aldrig til noget, og i stedet blev grunden plantet til med gran- og fyrre-

Initialerne for Agnete og William Bendix kunne endnu læses indgraveret i portoverliggeren til gårdspladsen på Hyllingebjerg i maj 1999.

træer. Senere blev dele af grunden ned mod Liseleje stykket fra til flere sommerhusgrunde.

På den resterende temmelig store grund opførte William Bendix en kirkelignende træbygning til sine to sønner, hvor de kunne udfolde deres kunstneriske talenter. Til den ældste søn Jørgen Bendix (1892-1977) blev der indrettet en lille teaterscene med bag- og fortæppe, hvor han kunne øve sig på at synge sine operaer. Og til den yngste, Tyge Bendix (1894-1962) et atelier, hvor han kunne male.

Jørgen Bendix blev senere kongelig hofoperasanger og gift med Emma von Demnitz, der var datter af en højtstående ungarsk officer. Han gjorde i øvrigt sin karriere i udlandet. Mest i Tyskland, hvor han boede i mange år.

Tyge Bendix startede en karriere som skuespiller på Dagmar Teatret i København i 1921-24, dengang Poul Reumert og Bodil Ipsen var de store skuespillere på teatret. Inspireret af onklen, maleren Johan Rohde, valgte Tyge Bendix imidlertid vejen som kunstmaler, og han bosatte sig i 1925 i Rom, hvor han blev primus motor i Den Skandinaviske Forening i byen. Et af hans malerier forestiller en udsigt over Rom fra det danske gesandtskab i byen. Det var blevet bestilt af daværende kronprins Frederik (Frederik IX), og maleriet hænger i dag på Gråsten Slot.

Familien Bendix solgte imidlertid Hyllingeberg i 1933 til en af datidens kendte operette-sangerinder, Amelie Kierkegaard (1888-1965), der var gift med kontorchef Frederik Rothe. Familien Bendix bosatte sig i stedet for på ejendommen Hegnsholdt ved Fredensborg. Jørgen Bendix fik ved den lejlighed opført huset Hyllingegehus, et træhus, der ligger ganske tæt på Hyllingeberg. Selv om han var jøde, arbejdede han fortsat som operasanger i fascismens Tyskland og Italien i 1930'erne. Måske var det en af grundene til, at det blev småt med Jørgen

Bendix' arrangementer, da han vendte hjem til Danmark i slutningen af 1930'erne. Han bosatte sig i huset Hyllingegehus i Liseleje, og kunne under besættelsen af og til ses vandre de 2 km. til købmanden i Liseleje iført samme uniformen som Vatikanets soldater, mens hustruen fulgte efter indsvøbt i indiske gevandter. Han fortsatte sin karriere i udlandet efter krigen, men vendte i sine sidste år tilbage til Hyllingegehus, og han døde på plejehjemmet i Frederiksværk i 1977.

Amelie Kierkegaards skæbne er også knyttet til Hyllingeberg. I tiden omkring 1. verdenskrig og indtil hun blev gift med Frederik Rothe i 1924, var hun en af tidens store skuespillere og sangerinder på Frede Skaarups Scala på Vesterbro i København. Men da hendes mand senere fik et forhold til en anden kvinde, forsøgte hun at begå selvmord ved at indånde gas. Forsøget mislykkedes, men hun ødelagde sine lunger. Lægen anbefalede hende derfor at bosætte sig i Hyllingeberg, hvor der var masser af frisk luft fra havet. Her boede hun alene sammen nogle tjenestefolk og med en gruppe handicappede børn, som hun tog i pleje - indtil 1961, hvor hun solgte huset til staten for 280.000 kr. med livsvarig brugsret til huset. Den kirkelignende træbygning, som William Bendix havde opført til sønnerne, stod der endnu i 1961. Teaterscenen var intakt, men ellers havde Amelie Kierkegaard brugt huset til hønse- og hestestald og til sin lille hestetrukne gig, som hun anvendte, når hun kørte på indkøb i Liseleje. Da Amelie Kierkegaard døde i 1965 blev træhuset imidlertid revet ned.

Statens hensigt med erhvervelsen var at sikre offentlig adgang til stranden. Derfor blev skrænten sat i stand, et bolværk blev opført mod bølgerne, og der blev bygget en trappe ned til stranden. Offentligheden har siden dengang kunnet glæde sig over det særegne hus og den fine

grund, samt benytte adgangen til stranden.

Desværre har staten hverken taget vare på skrænten eller huset siden. Efterhånden som bolværket blev slidt i stykker af efterårsstormene, trængte havet sig langsomt ind på huset igen. Vedligeholdelsen af huset har også været lemfældig. Oprindeligt var huset kalket i samme rosenrøde farve som roserne, der vokser omkring huset. Men foreningen Natur og Fritid fik lov til at male huset i en mørkerød plasticmaling, der bestemt ikke klædte huset. Og indvendigt blev der opsat brandfarlige gipsplader og andre uheldige konstruktioner. Men i sin substans var huset fortsat sundt og robust, hvad man kunne konstatere ved selvsyn, da nedrivningen blev påbegyndt.

I dag er Frederiksværk Kommune, Frederiksborg Amt og grundejerne omsider blevet enige om at sikre hele kystlinjen fra Hyllingeberg til Liseleje. Store stenarbejder har været i gang i foråret 1999 for at lave en såkaldt fodsikring af skrænterne med kampesten og nogle store bølgebrydere af sten længere ude i vandet. Der er ingen tvivl om, at man i denne forbindelse for en rimelig penge kunne have sikret skrænten mod fortsatte skred. Som det fremgår af ældre billeder, har huset faktisk i mange, mange år ligget meget tæt på skrænten.

Det forekommer ejendommeligt, at staten ikke har kunnet finde anvendelse for et så særpærget og smukt hus med en så enestående beliggenhed. Mange fagforeninger og private firmaer ville sikkert have stået i kø for at kunne leje huset til brug for deres medlemmer og ansatte som sommerhus. Og måske kunne endog Kulturministeriet have anvendt huset som et refugium for forfattere og forskere, der havde brug for fred til at færdiggøre bøger og projekter.

Med husets nedrivning forsvandt et af de mest karakteristiske og historiske huse langs nordkysten.

Barselsgildet

To kvindeskæbner for 140 år siden

Af S. Bernichow

For den 35-årige ugifte tjenestepige Karen Marie Rasmusdatter var det ikke lige sagen at blive gravid for 3. gang med den 3. mand. Og slet ikke, når hendes madmoder Marie Christoffersen nægtede at lade hende føde på gården. Denne artikels forfatter Steen Bernichow har hentet stof til eftertanke i de gamle doms- og politiprotokoller på Landsarkivet.

Der lød råben og latter inde fra gilstuen. Døren ud til gangen var næsten i uafbrudt bevægelse, mens tjenestefolkene bar fadene ind til de opdækkede borde. Hver gang døren

gik, stod der et brus af stemmer, lys og varme ud i gangen.

Den 35-årige tjenestepige Karen Marie Rasmusdatter tørrede sin svedige pande med oversiden af armen,

mens hun stod ude i gangen og pustede ud. Der var netop en lille pause, måske fordi en af gæsterne skulle holde en tale.

Der holdtes barselsgilde på Kongensgave, en større gård ved Helsingø. Madmoder Marie Christoffersen, selv 38 år gammel, var den 28. juni 1860 nedkommet med en lille pige, som just i dag søndag den 21. oktober var blevet døbt i Helsingø Kirke, og havde fået navnet Marie Christiane.

Karen glattede med hånden ned over forklædet over sin opsvulmede mave. Hun blev svimmel og følte, at hendes egen nedkomst kunne ske hvert øjeblik, det skulle være. Hun havde sagt det til madmoder, men hun kunne godt mærke, at Marie var ædende sur på hende. Hun havde taget fæste her på gården den 1. maj vel vidende, at hun var gravid, 3-4 mdr. henne, men uden at det var

Kongensgave, en større gård ved Helsingø. I dag er kun hovedbygningen tilbage. Foto: Ole Flügge Christoffersen, 1997.

åbenbart for andre, og selv havde hun ikke fortalt det til husbond eller madmoder. Nu følte Marie, at hun havde købt katten i sækken, og det fik Karen både at vide og at mærke. Hun havde bedt om at måtte blive til fødslen var ovre, men Marie havde vredt snerret, at hun ikke kunne føde på gården, og havde sat hende til alt muligt arbejde. Selv nu, da hun var så tyk og uformelig, skulle hun være med til at varte op.

Karen Marie Rasmusdatter var født 8/10 1825 i Aggebo, hvor forældrene havde et husmandsbrug. Hun blev konfirmeret 1840 i Græsted Kirke med vidnesbyrd for kundskab: temmelig godt og for moralske forhold: godt.

Hun og hendes forældre boede lige i hjertet af det gamle kulsvierland omgivet af skove på så godt som alle sider. Frem for noget andet sted var småbrugerne og indsidderne i kraftigt overtal i denne lille en-

klave. Her var ideelle forhold for kulsvidning og skovarbejde, samt ikke mindst krybskytteri og skovtyverier. Utallige var de politiforretninger, der blev foretaget i dette område.

Hun var aldrig blevet gift, men ikke desto mindre havde hun forud fået to børn med to forskellige mænd. Første gang da hun var 29 år med tjenestekarl i Aggebo Skovhuse Jørgen Pedersen, men datteren Maren Kirstine døde 12 uger gammel. To år senere var den gal igen. Denne gang var hun blevet besvangret af husmand Carl Jensen fra Klostermarken, og en ny Maren Kirstine så dagens lys, og nu i 1860 var hun igen gravid. Denne gang havde hun været sammen med den betydeligt yngre Niels Jensen også fra Aggebo Skovhuse.

Niels Jensen var kommet i politiets søgelys for tyveri. Der havde været ransagning på hans bopæl hos

forældrene, mens han og stedfaderen var på vej til Hillerød med en trillebør »med færdigt arbejde«. Under ransagningen var hans moder blevet mishandlet af betjent Holm, og efter ransagningen var Karen, som boede lige ved, blevet kaldt over »efter noget vasketøj«, som Maren havde besørget for hende. Karen havde da set den højfrugtsommelige Maren siddende ved kakkelovnen, rystende over hele kroppen, med ophovnet kind og blodig mund. Senere vidnede Karen for retten om, hvad hun havde set. Det var i selv samme vinter, hun blev gjort gravid af Niels Jensen. -

Nu gik døren igen. »Står du der og driver den af, dit bæst,« blev der hvæset ind i hendes øre, og hun mærkede madmors hårde fingre om sin overarm. »Se så at komme i gang. Vi mangler både vådt og tørt. Har du ikke hørt, hvor gæsterne råber på mere i glassene?« Hun fik et puf, så

Fra Aggebo Skovhuse. Foto: S.B. 1998.

hun var ved at falde forover, og skyndte sig ned i køkkenet efter fri-ske forsyninger.

Da hun kom ind i gildestuen, blev hun nærmest slået om kuld af varmen og den tilrøgede luft. Hun vaklede hen til højbordet for at sætte en ny ølkande frem, og mærkede samtidig, hvordan hun blev iagttaget af gæsterne i sin højfrugtsommelige tilstand.

»Na, du har sandelig igen haft fint besøg, lille Karen. Det er måske husbond, der har opvartet dig på dit kammer, hehehe,« lo en af de mandlige gæster, og skottede over til Søren Rasmussen. Denne lo så tårerne stod ham ned ad kinderne.

»Nej, det ansvar tager jeg mig ikke på. Jeg har nok i min egen lille Marie, ikke også mor,« sagde han, idet han klemte Marie. Hun tjattede efter ham, men matheden sad hende i kroppen. Vist var det, at de havde fået mange børn. Søren havde igennem 2 ægteskaber over 12 børn. Så sendte hun Karen et lynende blik, der fik denne til hurtigst muligt at fortrække.

De festede til langt ud på natten. Til sidst stavrede Søren i seng, og overlod kvinderne at gøre huset lidt ryddeligt. Marie hersede med tjenestepigerne. Der skulle vaskes op, og gøres i stand. Ingen af pigerne fik lukket et øje den nat, for kort tid efter var det blevet malketid. En ny dag var oprundet, mandag den 22. oktober.

Karen opsøgte Marie, der heller ikke havde været i seng om natten, og fortalte hende, at nu var det op over. Hun kunne ikke tage ansvaret for, hvornår det skete. Marie svarede hende oprevet, at hun måtte bort inden fødslen. Den skam skulle ikke overgå dem. Det skulle ikke hedde sig, at tjenestepigerne på Kongensgade gik og fik horeunger og bagefter lå og fødte dem på deres kamre.

Johanne Marie Christoffersdatter, eller blot Marie var født 11/7 1822 og døbt 8/9 s.å. i Annisse Kirke.

Hun blev konfirmeret i 1837. Dom angående kundskab og opførsel: Godt/Godt.

Marie var også selv datter af en fattig husmand Christoffer Hansen på Annisse Overdrev. Hun var hjemmeboende ved folketællingen 1834, men 1840 var hun borte, sikkert i en plads umiddelbart efter sin konfirmation. Hendes mand, Søren Rasmussen, var slagter og landmand. Ved uhæderlighed og svindel slog han sig op som velstående gårdejer mv., der på et tidspunkt besad hele tre gårde, bl.a. Kongensgade ved Helsingø. Alle var højt belånt, men i en lang årrække lykkedes det ham at holde det kørende.

Marie var steget op ad den sociale rangstige fra simpelt, besvangret tyende til gårdmandskone med en mand, der både drev landbrug, slagteri, teglbrænderi etc. Hun havde meget at se til, skulle passe husholdningen på alle gårdene med et stort folkehold, og nu kom bøvlet med den gravide tjenestepige.

Karen, der blev stadig dårligere, var søgt ud på gårdspladsen. Hun ville i et naturligt ærinde opsøge lokummet, der var placeret der. Da hun kom ud fra stedet, jog veerne igennem hende som knive. Det var nu, det skulle ske. Hun så sig fortvivlet om til alle sider. Hun turde ikke gå ind i hovedbygningen, men søgte i stedet ind i maskinloen. Her stod gårdens tærskemaskine med hesteomgangen. Med en stønnen lagde hun sig hen i en krog på noget hø. Der var koldt, og folk kom og gik. Nu pressede det alvorligt, og hun skreg til en karl ude på gårdspladsen, at han skulle sige til madmor, at nu skete det.

Karlen skyndte sig ind i hovedbygningen, men døren blev ikke åbnet igen af en hjælpende menneskeskare, der styrtede hende til undsætning. Imens kom barnet til verden. Hun mærkede det glide ud og ned mellem sine lår under skørterne. Der lå hun så uden at vide, hvad hun nu skulle gøre.

Mens kulden jog igennem hende og blodet størknede mellem hendes ben, så hun pludselig to små børnehoveder titte frem fra døren. Nysgerrigheden stod malet i deres små ansigter. *Det var næsten ligesom, når katten fik killinger. De så det lille barn mellem hendes fødder. Så løb de alt, hvad de kunne ind til deres mor, Marie, og fortalte hende hæsblesende, at nu havde Karen fået en unge.*

Marie var gennem sin mand blevet underrettet om karlens melding, og der var sendt bud efter jordemoderen. Karlen havde til fods begivet sig ind til byen. Så det tog en rum tid, inden der kom hjælp til stede, for ingen fra hovedbygningen bevægede sig over til loen. Døren forblev lukket.

Så snart jordemoderen ankom, gik hun i gang med »at skille moder og barn«. Den nyfødte var meget kold, og jordemoderen bar barnet under sit sjal ind i hovedbygningen. Nede i kælderen var køkkenet beliggende, og her fik hun vasket drengbarnet i varmt vand. Marie stod i nærheden, og jordemoderen bad hende om at gå over til moderen og tage sig af hende, men Marie svarede, at hun ikke gad se hende. »Jeg er så vred på det bæst.«

Om hun så ikke havde noget at svøbe barnet i, han kunne jo ikke ligge ganske nøgen? Nej, det ville Marie ikke vide af. Ingen havde bedt Karen føde på gården, det måtte blive hendes egen sag at skaffe tøj.

Men så havde jordemoderen taget bladet fra munden og skældt hende grundigt ud. Hvad hun var for et umenneske. Hun skulle ikke føle sig for fin til at hjælpe et andet menneske i nød. Hvad ville hun gøre, hvis barnet døde mellem hænderne på dem, og hun havde nægtet det tøj? Hun kunne selv mærke, hvor koldt barnet stadig var.

Marie gik i sig selv, og hentede noget meget gammelt tøj, som barnet fik på. Så blev det lagt ind i moderens seng på pige-kammeret i kælder-

Hus på Græsted Overdrev ved Pikkerhuse. Et sådant sted tog »Barselskvinden« ind. Foto: S.B. 1998.

ren, men rummet var uopvarmet og sengen kold.

Jordemoderen gik nu over for at hjælpe barselskvinden, ingen andre havde tænkt på at gøre det. Hun støttede Karen over til hovedbygningen og hjalp hende ned i pigekammeret til det lille barn. Lidt efter fik hun en kop varm kaffe ind, sikkert den traditionelle »jordemoderkaffe«.

Men på Kongensgave kunne hun ikke forblive. Søren Rasmussen havde hurtigt ladet en almindelig arbejdsvogn uden fjedre gøre klar til at føre moder og barn bort. Men så skete der pludselig en forsinkelse, da husbond opdagede, at han først skulle have hentet en maskine på samme vogn. Det måtte gå forud.

Endelig efter en timestid var man klar til afgang. I bunden af vognen var strøet noget halm med et hestedækken over og med en hovedpude i den ene ende. Da de begge var kommet ned i vognen, slog man en dyne og en kåbe hen over dem, så de

var fuldstændig dækket. Ingen kunne se, hvad der blev kørt bort fra gården. Jordemoderen ledsagede dem til logiet på Græsted Overdrev, hvor de ikke mødte nogen hjemme. Efter en timestid kom husets ejer, og de kunne komme på plads. Inden jordemoderen tog afsked med dem, spurgte Karen, hvordan hun skulle forholde sig i tilfælde af, at barnet døde. Jordemoderen mente ikke der var nogen fare. Dog ængstede det hende lidt, at barnet ikke ville tage føde til sig.

Da vognen var kørt fra Kongensgave stod Marie lidt og kikkede ud ad vinduet. Havde hun gjort ret, eller havde hun været for hård? Hun havde været indædt gal på pigen, fordi hun var kommet under falske forudsætninger. Men det betød også noget, at Kongensgave fremstod som et ordentligt, ja fint sted, hvor retens folk boede til leje.

Nu havde Marie i 12 år kæmpet ved siden af sin mand for at komme

opad i samfundet, og de havde aldrig haft det så godt som nu. Så skulle sådan en tøs ikke komme og ødelægge det for hende. Hun tænkte på sin egen fattige barndom ude på Annisse Overdrev, hvor pigerne rask væk blev gravide før ægteskab.

Det jog i hende, når hun tænkte på, hvordan hun selv havde indladt sig med Søren, dengang ude på Toftehøjgård i Slettelte. Manden havde lige mistet sin første kone, og Marie havde trøstet ham, men det havde fået følger, alvorlige følger. Hun var blevet gravid, og først i forbindelse med barnedåben blev de gift. Dengang havde de ikke råd til fine følelser, men det havde de nu. Nu var det hendes tur, til at være ovenpå, og det skulle de andre mærke. Dette var et anstændigt hus.

Kort tid efter kom den frygtede melding, at det nyfødte barn var død samme aften, og politiet og retslægen havde været derude.

Fængselscelle af samme type, som den Karen Marie blev anbragt i. (Her dog fra Fredensborg gamle ting- og arresthus). Foto: S.B. 1998.

Undersøgelserne fastslog, at barnet var død på grund af »den fuldkomne mangel på pleje, som det blev udsat for efter fødslen«.

Marie måtte i retten forsvare sig med, at hun selv havde været syg og haft et lille barn, som hun skulle tilse. Desuden havde hun våget hele natten. Hvis Karen havde bedt om at blive, ville hun have fået lov dertil.

Retten fandt imidlertid, at hun i det mindste kunne have sendt den anden tjenestepige over i hestehuset, og efter at moder og barn var blevet skilt, hengik der for lang tid, inden 'barselskvinden' blev hjulpet.

Marie idømtes en mulkt på 25 rigsdaler og 9 rdl. i procesomkostninger.

Karen blev for »kvalificeret lejermål« idømt fængsel på vand og brød i 7 dage.

Om de to kvinders videre skæbne kan følgende berettes:

Karen Marie forblev ugift, men levede sammen med en yngre mand, Christian Hansen, stadig væk ude på Græsted Overdrev. Hun var ofte i konflikt med retsvæsenet, og til sidst blev både hun og samleveren i 1881 dømt for forargeligt samliv og fik hver 8 dages simpelt fængsel. Hun døde hos sin datter i København som 66-årig. Værdien af hendes tøj ansattes til 50 øre, mere var der ikke.

Marie fik endnu nogle år i velstand, så væltede det økonomiske menageri for Søren Rasmussen. Kongens gave gik på tvangsauktion, og han blev i 1864 anklaget for tyveri og assurancesvig i forbindelse med Helsingørsk præstegårds brand. Det kostede ham et fængselsophold frem til 1868, medens familien brød op fra området og vistnok bosatte sig i Hillerød. Efter ægtemandens død i

1887, var der åbenbart så meget livskraft tilbage i den nu 66-årige Marie, at hun året efter i 1888 havde overskud til at emigrere til Amerika sammen med sin yngste datter, selv samme Marie Christiane, på hvis dødsdag vores historie tog sin begyndelse. Men ikke nok med at udsættes for udvandringens almindelige strabadser, de blev også involveret i et skibsforlis på vej derover. Deres emigrationsskib »Thingvalla« kolliderede med søsterskibet »Geiser«, og passagererne fra »Thingvalla« måtte i redningsbådene. De fleste fra »Geiser« omkom, men Marie og hendes datter blev reddet, og nåede til Amerika, hvor man må formode, at de endte deres dage.

(Om disse og mange andre skæbner kan læses i Kronborg vestre Birk: Domprotokol fol. 723ff, dom af 2/4 1861; Politiprotokol 1860-66, fol. 197ff. på Landsarkivet for Sjælland mv.).

Svensk julegrød med dukker

Af Lone Hvass

Til den danske risengrød eller ris à l'amande juleaften hører en mandel, og finderens af mandelen får en mandelgave. I Sverige gemte men i gamle dage en porcelænsdukke i grøden. Skikken ligner en fransk tradition, hvor man gemte en lille figur i julekagen, noget man har gjort helt tilbage til 1500-årene. At dukker fra gamle dages svenske julegrød dukker op i Holmene i Helsingørs opland, er derimod en knap så bekendt historie.

Midt ude i det gamle fælles overdrev til landsbyerne Skibstrup, Saunte og Apperup ligger Holmene. På en ejendom, som man med en gammel nordsjællandsk talemåde kalder for et »sted«, bor parcelist Kurt Jacobsen. Her boede hans forældre, bedsteforældre og oldeforældre, og her er han selv opvokset. »Stedet« er fra 1799, men bygningerne er ikke helt så gamle, stuehuset er fra 1880. Jorden, der hører til gården, er den oprindelige overdrevs jord fra den større gård Rosendal i Skibstrup. Lige som sine forældre og bedsteforældre har Kurt Jacobsen dyrket de 20 tdr. land, der efterhånden kom til at høre til ejendommen. I begyndelsen hørte der kun 2 tdr. land til, men i 1839 fik man på gården en lejekontrakt på mere jord, der lød på 99 år. Det som foruden kornavl og husdyr gav til dagen og vejen var vognkørsel med kul, tegl fra teglværket og sten til byggeri i Helsingør. Kurt Jacobsens bedstefar kaldtes af samme grund for Jacob Landevej. Da man begyndte med opdyrkning af de første 5 tdr. land herude, blev gødningen hentet inde i Helsingør. Det var latrin og møg fra gårdene.

Arkæologiske fund, for det handler historien her om, blev før i tiden oftest gjort af bønder, der dyrkede

deres marker. I dag dukker arkæologiske fund lige så tit op ved store anlægsarbejder, motorveje, gasnedlægninger osv. Men ind imellem er det dog stadig landmanden der, trods brugen af store landbrugsredskaber, finder oldsager i jorden. En dag i vinterferien sidste år besøgte Kurt Jacobsen Flynderupgård Museet i Espergærde for at vise sine fund af flintredskaber til museets arkæolog. Det viste sig at være flintredskaber fra den ældste jægerstenalder, den såkaldte Maglemosekultur. Her var enkelte færdige redskaber, økse-skærper, knive og nogle få øksehoveder af flint og dertil mange helt opbrugte flintblokke og afslag. Fundet var fint og spændende, og vi aftalte snarest at komme ud på Kurt Jacobsens marker for at se lokaliteten, hvor de var fundet, afsætte det på et kort og anmelde det til Nationalmuseets Kulturhistoriske Centralregister.

Da vi nogle dage senere besøgte Kurt Jacobsen stod det klart, at markerne derude engang måtte have været bostedet for en jagtplads i jægerstenalderen. Dengang har området formodentlig bestået af sumpe og mosehuller med mange små holme, og man kan forestille sig, at jægerne kun har kunnet bo der om

sommeren. Fundet var spændende men ikke uventet for en arkæolog. Langt mere uventet var det, at Kurt Jacobsen fremviste en hel kasse fuld af bitte små dukker, dukkehoveder, løse arme og ben, småbitte dele af legetøjsservice, kopper m.m og en enkelt nisse, altsammen af porcelæn. Det viste sig at Kurt Jacobsen lige siden han var en lille dreng havde samlet porcelænsdukker op på familiens marker. I dag hvor han nærmer sig de 70 år, kan han stadig samle dukker op i den nypløjede jord. Dukkerne og dukkedelene ligger nemlig i pløjelaget, på gårdens første 5 tdr. opdyrket jord. Her er de engang smidt ud og siden rodet godt og grundigt rundt ved hver efterårspløjning.

Forklaringen på dette mærkelig arkæologiske fund, hvis datering langt fra er forhistorisk, men hører til i forrige århundred og begyndelse af det 20'ende, er at Kurt Jacobsens oldefar og bedstefar omkring 1870 - 1900 hentede affald og latrin fra Helsingørske møddinger. Det var han bestemt ikke alene om for mellem Helsingør og omegnen var der en livlig trafik af bønder med landbrugsvogne fulde af skvulpene baljer med frugtbar, men særdeles ilddelugtende vælling, der bekom de nyopdyrkede marker vel. Udkørslen på markerne efterlod en ulidelig stank- ved siden af hvilken nutidens gylle- og møgspredning må være en mild duft. Langt større transporter med latrinært indhold blev fragtet med særtog mellem København og Nordsjælland, hvor ladningerne i en periode blev fordelt fra Kvistgaard station. Disse transporter ophørte først engang i 1930'erne.

Men tilbage til dukkerne på markerne i Holmene. Hvilke gårde eller ejendomme der afleverede gødning til familien Jacobsens marker ved vi ikke. Dog mener en nabo i Holmene, at der blev hentet gødning i Groskenstræde, hvor Helsingør Teater lå.

I Sverige var det i gamle dage tradition at servere skinke, lutfisk og

De mange udsmidte »grøddukker«, der sandsynligvis på et tidspunkt har været så ramponerede, at de er endt på møddingen og derfra kørt ud til markerne i Holmene.

risengrød med mandel eller en grøddukke af porcelæn i til juleaften. Det med grøddukken kender man dog ikke i dag. Traditionen svarer nok til mandelen i den danske risengrød. Måske har der netop boet svenske familier i Groskenstræde. I hvert fald boede der mange i hele byen, som holdt fast på deres svenske juleskikke. Det må være på den måde dukkerne havner i møddingen.

Ved slutningen af forrige århundred var det for det meste kun hoveder, arme og ben der var lavet af porcelæn, resten af dukkerne var enten af stof, skind eller papmache. De mange dukkedele fra Kurt Jacobsens mark består netop af hoveder, skulderhoveder, løse arme og ben.

Hovederne, hvoraf de fleste har fine frisurer og en enkelt sortmalet hår, er af den fineste hvide porcelæn. Dukkerne kan være lavet på Den kgl. Porcelænsfabrik i København, der fra 1844 og til 1920-30 fremstillede porcelænsdukker.

Mange af hovederne har nr. trykt i nakken. Et par hoveder er af biscuit - en uglasseret porcelæn, der er brændt to gange. Mellem de to brændinger blev porcelænet bemalt, og man fik en ferskenfarvet mat farve, der ligner hudfarve. Trods det, at hovederne har ligget i jorden i flere årtier, har de alligevel bevaret en antydning af kindrødt på kinderne. Hovederne er beregnet til indsætning af glasøjne. Fundets næsten he-

le dukker, hvor både hoved og lemmer er af porcelæn, kaldes for »frosen ice«. Det er ganske små dukker, blot et par centimeter store. Til grøddukker har man måske kun haft brug for porcelænshoved- og lemmer og ikke det øvrige, som kompletterede en hel dukke.

Skulle nogle af bladets læsere kende lignende fund af grøddukker, vil vi på Helsingør Kommunes Museer være glade for oplysninger derom. Så sent som denne sommer blev der på antikmarked i Stengade solgt grøddukker af porcelæn, svarende til dukkerne fra latrinen i Holmene. På Museet havde vi ikke før hørt om grøddukker, så historien skylder vi Kurt Jacobsen tak for.

Da Aalsgaard kom på det litterære verdenskort

Af Jens Uldum

Sjællands nordkyst har i godt et århundrede været et populært tilholdssted for en lang række kulturpersonligheder, heriblandt eventyrdigteren H.C. Andersen, der ofte besøgte familien Collin i Ellekilde, og den tyske forfatter Thomas Mann, der boede på Aalsgaard Badehotel i 1899. Manns ophold afspejles i hans novelle »Tonio Kröger«, og for nylig er det blevet påvist, at Andersens eventyr »Den lille Havfrue« har givet ham en væsentlig inspiration.

Det er i år hundrede år siden Thomas Mann opholdt sig på Aalsgaard Badehotel nogle dage. Han var da 24 år gammel, men allerede en kendt forfatter.

Dagene i Aalsgaard er beskrevet i 8. kapitel af den store selvbiografiske novelle *Tonio Kröger*, som udkom på dansk i 1905. Det er vel almindeligt, at forfattere nævner deres personers føde- eller opholdssted med et fiktivt navn. Thomas Mann nævner ikke sin fødeby Lübeck, som Tonio besøger på sin rejse til Danmark, og heller ikke München, hvorfra han kommer. Så det er bemærkelsesværdigt, at han skriver: »der var ikke ret mange Gæster tilbage i Aalsgaard« i begyndelsen af kapitel 8. Men beviset for, at han virkelig var her, har vi i en kopi af en regning fra badehotellet til »Hr. Th. Mann«, som findes i Thomas Mann arkivet i Zürich. Den lyder på i alt 31 kroner og 10 øre for 5 dages pension á 5 kr. pr. dag, forbrug af 11 øl á 20 øre og leje af en vogn til 3 kr. De manglende 40 øre, som den opmærksomme læser har bemærket, er skrevet på i farten, måske til en enkelt øl, medens Mann ventede på vognen.

Temaet i *Tonio Kröger* er kunstneren kontra de »almindelige«, som der står i slutningen af kapitel 9: »Men min dybeste og dulgteste kærlighed tilhører de blonde og blaaøjede, de lyse, levende og lykkelige«, - en bekendelse, som Thomas Mann senere kaldte »udtrådte sko«. Men tidlig i sin ungdom følte Tonio denne længsel efter »menneskene«, ligesom den lille havfrue.

Ja, men hvad har hun at gøre med Thomas Mann? Det bliver afsløret i det følgende.

I München udkom i 1995 en doktorafhandling af Michael Maar: *Geister und Kunst*. På bogomslaget skriver digteren Magnus Enzensberger: »Da i september 1928 tidsskriftet *Die Dame* stillede de tyske forfattere det spørgsmål: »Hvilken bog har gjort det største indtryk på Dem i Deres liv«, svarede Thomas Mann: »Andersens eventyr«. Denne oplysning kunne ikke have været klarere. Den blev til i dag uden virkning. Mann-forskningen, som ellers havde knækket hvert halmstrå og vendt hver sten, havde aldrig opdaget dette spor. Så meget mærkeligere, som der allerede i forordet til *Der Zauberberg* i 1924 var antydnet, at det

havde med eventyrene at gøre. I sin anmeldelse af *Geister und Kunst* i Politiken 6.8.1995, *Manns danske idol*, skriver Niels Barfod: »Ved læsningen af et af Manns breve stod mit hjerte stille et øjeblik, dels på fædrelandets vegne, dels - og især - på grund af den overvældende præcise formulering: »Jeg har altid haft en forkærlighed for Andersens standhaftige tinsoldat. Det er i grunden mit livs symbol«. Og senere i anmeldelsen: »Ingen stor fremmed forfatter har læst vor eventyrdigter med hedere blikke og mere indforståelse«.

I afhandlingens kapitel 5 *Die kleine Seejungfrau* skriver Michael Maar: »Andersens havfrue har som alle nøkker en fiskehale og en menneskeoverkrop. Som den yngste og smukkeste, men også eftertænksomste af seks søstre, lever hun dybt nede i hav-kongens rige. Da hun ikke vil blive dér, adskiller hun sig fra sine søstre, og det fører til, at det går

Thomas Manns novelle *Tonio Kröger* udkom på dansk i 1905. Her ses omslaget til en udgave fra 1946 oversat af Th. Steintal.

O! hun vilde saa gjerne have rystet hele denne Pragt af sig og lagt den tunge Krands; hendes røde Blomster i Haven klædte hende meget bedre, men hun turde nu ikke gjøre det om. „Farvel!“ sagde hun og steg saa let og klar, som en Doble, op gjennem Vandet.

Solen var lige gaaet ned, idet hun løftede sit Svæved op over Havet, men alle Skyerne skinnede endnu som Roser og Guld, og midt i den blegroede Luft straalende Aftenstjernen saa klart og deiligt, Luften var mild og frisk og Havet blifstille. Der laae et stort Skib med tre Master, et eneste Seil var kun oppe, thi ikke en Binde rørte sig, og rundt om i Tougværket og paa Stængerne sad Matroser. Der var Musik og Sang, og alt som Aftenen blev mørkere, tændtes hundrede brogede Lygter; de saae ud, som om alle Nationers Flag vaiede i Luften. Den lille Havfrue svømmede lige hen til Rahyvinduet, og hver Gang Vandet løftede hende i Veiret, kunde hun see ind ad de speilklare Ruder, hvor saa mange pyntede Mennesker stode, men den Smukkeste var dog den unge Prinds med de store sorte Dine, han var vist ikke meget over sexten Aar, det var hans Fødselsdag, og derfor skete al denne Stads. Matroserne dansede paa Dækket, og da den unge Prinds traadte derud, steg over hundrede Matetter op i Luften, de lystede som den klare Dag, saa den lille Havfrue blev ganske forstrækket og dukkede

Udsnit af side i anden-udgaven af H.C. Andersens eventyr »Den lille Havfrue«, der udkom i 1879.

hende mærkeligt. Sin længsel efter menneskene og verdenen over havet opdager hun allerede i sin barndom. Tidligt har en nedsunken statue af en smuk dreng berørt hende dybt, og længselsfuldt venter hun på sin femtende fødselsdag, på hvilken hun for første gang må dukke op af havet. Da den store dag kommer, ser hun et bal på et højt oplyst skib, som i en oprækkende storm forliser for hendes øjne. Det lykkes hende at redde prinsen, der ligner hendes marmorstatue, fra at drukne. Da prinsen slår øjnene op på stranden, hvor han ligger, ser han en pige og tror, at det er hende, han kan takke for sit liv. Den lille havfrue vender tilbage til sit rige, men er endnu mere stille end før. Hele tiden længes hun efter prinsen og menneskene, om hvis udødelige sjæl hun hører. Nu vil hun have sin fiskehale ombyttet med menneskeben, selv om hvert skridt smerter som knivstik. Hun opsøger havheksen, som forlanger hendes smukke stemme som betaling. Prinsen tager

den stumme smukke pige til sig, men hænger stadig ved den pige, som han tror har reddet ham, og den lille havfrue kan jo ikke fortælle ham sandheden, for heksen har skåret hendes tunge af. Efter en skibsrejse, som prinsen foretager for en uforbindtlig besigtigelse af naboprinsessen, viser det sig, at hun er den, han tror har reddet ham. Der bliver bryllup, og den lille havfrue får valget mellem at dræbe prinsen eller selv dø, som heksekontrakten i tilfælde af et fejlgiftermål har bestemt. Hun vælger at ofre sig selv, bliver til skum på havet, men får stillet i udsigt efter tre hundrede års tjeneste som luftånd at få en udødelig sjæl.

I *Den lille Havfrue* er der to korresponderende balscener; den første i begyndelsen af prinse-handlingen, den anden i slutningen. Den lille havfrue måtte tænke på, da hun for første gang dukkede op af havet og så den samme pragt og glæde, og hun hvirvlede sig med i dansen. I

Tonio Kröger gives også to på hinanden henvisende balscener, den første i kapitel 2, den anden i slutningen. I den første deltager Tonio, lidende og uden håb forelsket, den anden betragter han længselsfuldt. Scenernes symmetri er heller ikke skjult for ham: »En skrækkelig Erindring fik Tonio til at rødme. Man dansede lancier«. Sin rejse til Danmark, som ender på Aalsgaard badehotel, bebuder Tonio Kröger i begyndelsen af det femte kapitel. Den intellektuelle vil hjem til kilderne, tilbage til de stærkeste og mest vedvarende indtryk fra den tidlige ungdom. Den autobiografiske rejse går over hjembyen videre til det nordlige, til eventyrdigterens land. Den tilbagegående bevægelse har således også sin litterære bagtanke.

Tonio Kröger rejser med skibet til Danmark:

»Mørket faldt på, og med en svømmende sølvglans stod månen allerede op, da Tonio Krøgers skib nåede det åbne Hav. Han stod ved bugsprødet indpakket i sin overfrakke imod blæsten, der tog mere og mere til, og fæstede blikket paa de stærke glatte bølgelegemers dunkle vandren og væsen der nede, som de svajede omkrig hinanden, klaskende mødtes, skød fra hinanden i overraskende retninger og pludselig lyste op i skumtoppe«.

Den lille havfrue gør også en skibsrejse (i alt gør hun to, ligesom Tonio Kröger):

I den månelyse nat, da alle sov undtagen styrmanden, der stod ved roret, sad hun ved skibets ræling og så ned gennem det klare vand (...) Da kom hendes søstre over vandet, så sørgmodig på hende og vred deres hvide hænder. Hun vinkede til dem, ville fortælle, at hun levede i herlighed og glæde; men skibsdrengen nærmede sig og søstrene dukkede under, så han troede, det hvide han så, var skum på havet.

Ligesom den lille havfrue er Tonio Kröger på dækket og ser ned i dybet. Bølgerne, som han ser, bliver

Andersens eventyr var det 'dybeste og mest vedvarende indtryk, Thomas Mann nogen sinde fik i litteraturen. Hvor rigt det indtryk var viser en ny tysk bog.

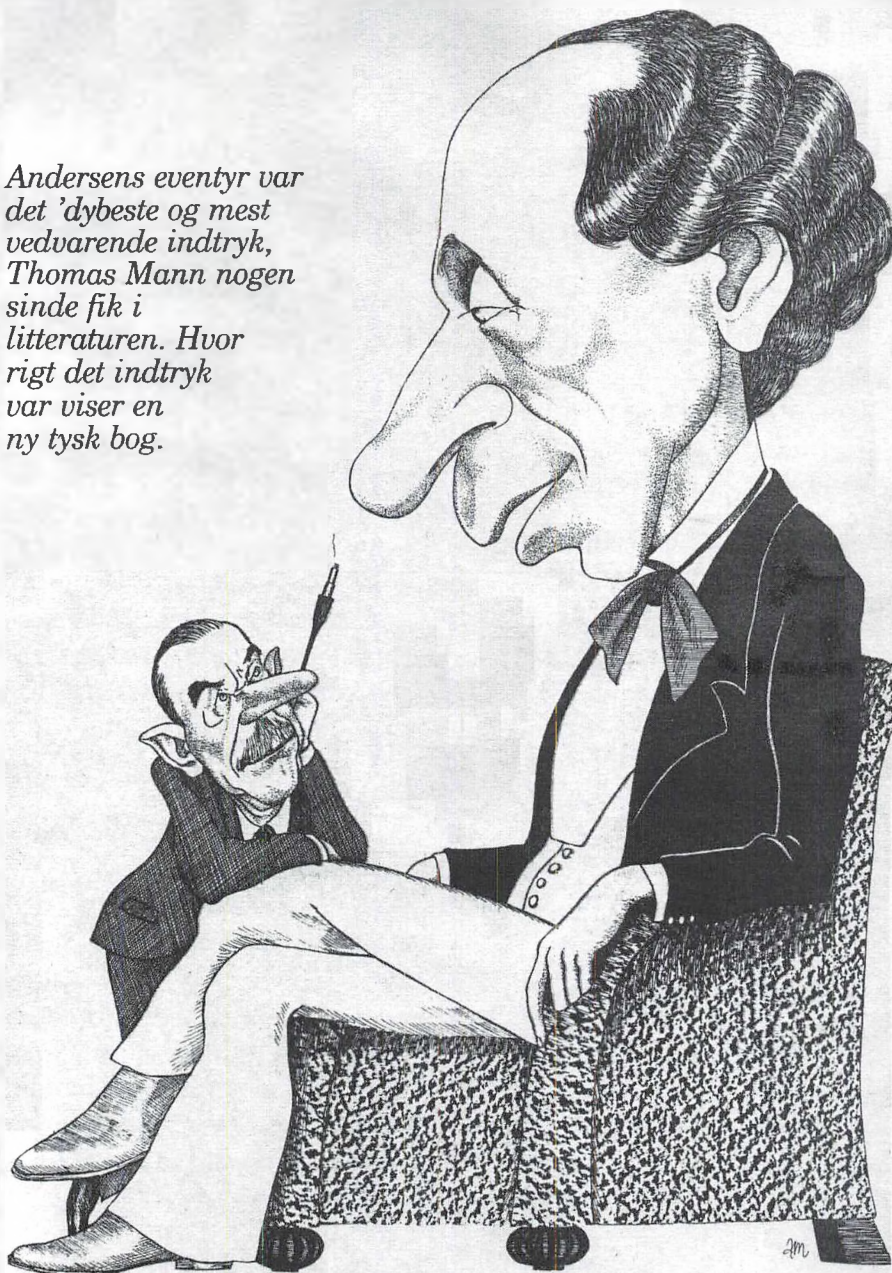

Illustration i forbindelse med anmeldelsen af Michael Maars doktorafhandling i Politiken den 6. august 1995. Tegning af Anne-Marie Steen Petersen.

menneskelignende, hvis dette begreb må anvendes på havfruer. Det er »glatte Legemer«, der mødes og skyder fra hinanden og forsvinder som skum. At det ikke er almindeligt, men et meget sigende skum i en meget sigende naturbeskrivelse, signalerer Thomas Mann med understregninger af »skum«-passagerne i sin udgave af eventyrene:

»Havet dansede, ikke runde og regelmæssige bølger kom rullende i

rad og række, men vidt omkring, i blegt og flakkende lys var havet sønderflænget, sønderpisket, rodet hulter til bulter, slikkende og sprang i vejret i spidse flammeagtige kæmpetunger, rejste ved siden af skumfyldte kløfter takkede og usandsynlige formationer og syntes med uhyre arnes kraft i afsindig leg at kyle skumsprøjtet højt op i luften«.

Tonio Kröger rejser videre efter et ophold i København og ankommer

til Aalsgaard, hvor han forbliver nogle stranddage. Han elsker havet, hvad han må, uden man kan mistænke ham for amfibisk natur. Men havfruerne tænker man mere på, når han om havet siger: »det kaldte, lokkede og hilste«. Det var jo en temmelig skæv metafor; man kan jo ikke forestille sig, at havet skal tage sin hat af. Havet er levende, det er den lille havfrues hjem og tilbage til det, vil de hilsende og kaldende søstre lokke hende.

»Saadan gik mangan en dag; han vilde ikke have været i stand til at sige, hvor mange, og han følte ikke nogen trang til at vide det. Men så oprandt en, på hvilken der skete noget; det skete mens solen stod paa himlen og der var mennesker til stede og Tonio Kröger var ikke

Regningen fra Thomas Manns ophold på Aalsgaard Badehotel findes i Thomas Mann arkivet i Zürich. At hotellet satsede på et stort publikum, ses af regningens internationale tilsnit. En herlig detalje er de 40 øre, som er tillagt det ellers afsluttede regnskab. Mon ikke Mann har trængt til en øl medens han ventede på vognen til Helsingør?

CHAMPAGNE: GEORGE GOULET

Hof-Leverandør til H. K. H. Prinsen af Wales. Hof-Leverandør til H. M. Dronningen af England. Extra Demi Sec. Extra Drott. Vin Nature.

Bisquit's originale 20 Aars Cognac.

Aalsgaard Badehotel

til *H. Th. Mann*

11	2. Øl	40	Levin	50	20
12	2. Øl				20
13	2. Øl				40
14	1. Øl				20
15	2. Øl				40
16	5 Dages Pension a 120				25 00
	2. Øl				40
	1 Øl				20 00
					30 20
					40
					3 110

Bitath Ellis Frølich

Engländeren Robert Wintle ejede og drev Aalsgaard Badehotel, da Thomas Mann var gæst. Wintle var en exentrisk person, om hvem der fortælles mange historier. Fra 1911 stammer en morsom reklamebrochure: Mindeblade fra Aalsgaard Badehotel. Heri findes bl. a. dette tilbud: »Disse Aalsgaard Mindeblade samt køreplanen København-Helsingør-Hornbæk dertil et landkort over Nordøst-Sjælland og romanen Tonio Kröger sendes franco mod forudindsendelsen af 25 øre i frimærker til værten, Aalsgaard Badehotel, Hellebæk«.

engang særlig forbavset over det«.

Ikke forbavset, hvorover?: At det skete, eller at det skete medens solen stod på himlen og der var mennesker til stede. Men hvad skulle el-

lers have stået på himlen, og hvorfor skulle mennesker ikke være til stede.

Det er den lille havfrues femtende fødselsdag. På den dag skete det

mens månen stod på himlen og intet menneske var til stede, da hun for første gang dukkede op af havet.

»Allerede dagens begyndelse formede sig festlig og fortryllende«.

Som man kan lide det på fødselsdage, begyndte dagen for Tonio Krögers balfinale. Hans værelse ligger indhyllet i et »rosenskær« som »forgyldede« vægge og møbler. Af »rødt og gyldent« gennemstrålede skyer hævede solskiven sig over havet.

Solen var lige gået ned, idet hun løftede hovedet op over havet, men alle skyerne skinnede endnu som roser og guld, og midt i den blegrøde luft strålede aftenstjernen så klart og dejligt. Luften var mild og frisk og havet blikstille.

Tonio går at svømme og erfarer, at der er festligheder i vente. Da ser han vendt mod havet - Hans Hansen og Inge, det fra ungdommen elskede par i en ny inkarnation gå gennem salen.

Den lille havfrue er dukket op til overfladen og ser et stort skib.

Der var musik og sang, og som aftenen mørkede blev hundreder af brogede lygter tændt (...) Den lille havfrue svømmede lige hen til kahrtvinduet, og hver gang vandet løftede hende i vejret, kunne hun se ind ad de spejlglatte ruder, hvor så mange pyntede mennesker stod. (...) Aftenen er mørk, men på skibet er der så lyst, at man kunne se hvert lille tov, sagtens menneskene...

Hendes stilling er altså bestemt gennem fire modsætninger: Hun betragter, men bliver selv ubemærket, hun er i mørket, de andre i stærk belysning. Hun er ude, de andre, som er skilt fra hende af glas, er inde, hun er nede, de andre er oppe. Synet som tilbyder sig i denne stilling: »Matrosene dansede på dækket«.

»Straks da balfesten var åbnet, listede Tonio Kröger sig på sagte fjed gennem mørket til glasverandaen, der var tom og ubelyst. Her bliver han og nyder at stå her i mørket og uset at kunne belure dem, der dansede i lyset«.

At Aalsgaard Badehotel havde høj standard, vidner dette fotografi af hotellets have ud mod stranden, hvor de velklædte gæster synes at nyde den prægtige udsigt, der ikke kun gjorde indtryk på Manns Tonio Kröger, men i høj grad også på de mange kunstnere, der frekventerede Nordkysten. Selv den vidt berejste H.C. Andersen, der ikke havde mange lovord tilovers for det danske klima, måtte indrømme at Nordkysten hørte til de bedre steder i Danmark, selv om han også tit var utilfreds med vejret, han var jo sart.

De andre er oppe, han er tilskueren under glassdøren. Man skal ikke være nogen magiker for at gætte, hvad han ser derinde:

I salen bag glas står Hans Hansen »i sin matrosdragt«. Den lille havfrue betragter frem for alle prinsen »med de store sorte øjne«. Tonio Kröger opdager mellem de genopstandne tidligere elskede også efterkommeren af den ubehændige dansepartner Magdalene Vermehren. Hun ser på ham »med sorte svømmende øjne«. Den danske Magdalene har en anden funktion end den sortøjede prins. Hun bliver til en figur, på hvilken medlidenheden kan hæftes. Den lille havfrue betragter endnu de i lyset dansende. Da trækker pludselig et uvejr op, skibet kommer i flyvende fart, det gynger og slingrer, masten brækker, vand trænger ind, og endelig ser hun, at de er i fare. Prinsen synker i det dybe hav. Thomas Mann overfører dette skibbrud til sit turristbal. Tonio Kröger ser stadig på dansen:

»På en gang kom hele salen i us tyrlig og overstadig Bevægelse. Kvadrillerne havde opløst sig og slingrende og rutchende for alle omkring: man sluttede lancier'en med en galop. Til musikkens rasende iltakt fløj parrerne forbi Tonio Kröger, chasserende, hastende, overhalende hinanden med kort forpustet latter. Et af dem kom kredsende og susede videre, revet med af den almindelige jagt. Den unge pige havde et blegt fint ansigt og magre, alt for høje skuldre«

Pigen med de sorte øjne, prinsens pendant:

»Og pludselig, tæt foran ham opstod en snublen, rutschen og falden. Den blege pige faldt. Hun faldt så hårdt og heftigt, at det næsten så farligt ud, og med hende kavaleren. Denne måtte have slået sig så smertefuldt, at han glemte sin partnerske, (...) og den unge pige, tilsyneladende helt bedøvet af faldet, laa stadig paa gulvet«.

Også i den farlige situation ved skibbruddet i *Den lille Havfrue*

glemmer den ene den anden. Men prinsen er stadig dernede og kan drukne. Den lille havfrue tøver ikke længe: »hun dykkede dybt under vandet og steg op igen mellem bølgerne«. Således redder hun den faldne, som »næppe nok ... kunne svømme længere«.

»Da traadte Tonio Kröger frem, greb hende blidt om armene og rejste hende op. Udmattet, forvirret og ulykkelig saa hun op paa ham, og pludselig farvedes hendes spinkle ansigt af en mat rødme. Tak! Åh, mange tak! sagde hun og saa nedefra op paa ham med mørke, svømmende øjne«.

Den lille havfrue redder prinsen, fordi han med sine store sorte øjne er den smukkeste. Anderledes i Tonio Kröger. Den sortøjede, som han hjælper op, er ikke den smukkeste, men den ubehjælpssomme, og fjern som han selv fra de blåøjedes rige, som han længtes efter. Han hjælper hende, fordi han erkender, at hun ligesom han, hører til de udelukkede, og bliver belønnet med mange tak. Den lille havfrue redder prinsen, uden at det bliver bemærket, og styrter sig til slut i havet. Det går hende værre end Tonio Kröger, som i sidste kapitel føler sig helt godt tilpas og lover bedre værker, som hans forfatter ikke lod vente alt for længe med«.

Så vidt Michael Maar om *Tonio Kröger* Han bemærker et sted, at H.C. Andersen skrev sit berømteste eventyr efter at vennen Edvard Collin havde giftet sig, og endvidere: »Thomas Mann må have haft stærke grunde til at slutte sig så tæt til *Den lille Havfrue*«. - Man kan jo så fundere over disse to bemærkninger.

Den litterære doktorafhandling er på 360 sider og påviser i Thomas Manns andre væker indflydelsen fra H.C. Andersens eventyr i en særdeles grundig og fængslende fremstilling, og har givet os en ny vinkel på Thomas Manns store novelle og blotlagt nogle detailler, som før måske har været noget dunkle.

Nordsjælland har flere
seværdigheder, der trækker
folk til...

- dig og mig & Wiibroe

Et Billed-Blad,
til nyttige Kandskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmantring,
for alle Stænder.

